

1531
Wana ja Nut,

Gestirahma ajamiiteks.

Matt. 13, 52.

II. jagu.

Tallinna kirjaste felfti wäljaantud.

Tallinnas.

Vindforfi pärijate kulu ja kirjadega.

1870.

1531

Wana ja Nut,

Õestirahwa ajamiiteks.

Matt. 13, 52.

I. jagu.

Tallinna kirjaste feldti wäljaantud.

Tallinnas, 1870.

Lindfors'i pärijate kulu ja kirjadega.

Esensuri poolest lubatud. — Tallinnas, 20mal Talwe-luu päeval 1869.

1531.

Lugijale.

Wäljaandjal on lugijaga natukest rääkimist, enneku ta raamatu tema käte annab lugeda. Raamatu nimi on „Wana ja Uut“, sest et sinna sisse ei ole mite üksi uusi lugusid pandud, waid mõned wanad on ka hulgas, mis ju enne olid trükitud. Wäljaandja ja tema seltsimehed arwasid seda õige olewat, et wanad, tuumakad kirjad, mis nüüd praegu hoopis rahwa käest on kadunud, ei pidand üsna unustuse pähä jääma. On nemad enne mitmele kasuks ja rõõmuseks olnud, ehk nemad nüüdki veel sedasama jõuavad. Pealegi peab Gestirahwas neid mehi meeles pidama, kes enne muiste temale head on soowinud, ja paremat mälestust ei olegi, kui et meie neid nende eneste kirjadest jälle tundma õpime. Niisugune mees on isäranis wana Gessi praus Otto Willem Masling, kes mitu raamatut on kirjutanud Gestirahwa õpetuseks ja ajawiiteks ja kelle käest meie aja raamatukirjutajad veel palju wõiwad õppida. Tema kirjadest leiab lugija siit mitu tükki ülespandud olemast ja peale selle veel ühe loo, mis üks teine kuulus Gestimees ja sõbr Dr. R. Fählmann on kirjutanud. Kõik ued lugemise tüfid on

se kord enamiste wäljaandja enese tehtud ja tema palub lugijat sellega leppida, mis nõdr jõud ja kassin aeg on annud. Peaks se raamat lugija filmade eest armu leidma, et teine jagu tohib tagajärele tulla, siis wäljaandja lubab enesele abi muretseda. Suurem hulk laulusid, mis raamatu sees on, sai laulmise tarwis tehtud, ja saab pea nootidega wäljaantud.

Et wäljaandja uut kirjutamise wiisi on pruukinud, se ei tarwita nüüd enam pikemat wabandamist. D. W. Masling ja R. Fählmann ei pahandaks tõeste mite selle pärast, neil meestel oli omal ajal palju kohendamist ja parandamist wana kirjutamise wiisi kallal, ja nemad rõõmustaksid wiist, kui wõiks näha, et nüüd wast õige järg käes on. Tundjale tähendab wäljaandja, et tema Ahrensi wiisi weel ei julend palju muuta, ta ootab täiemat ja selgemat õpetust.

Sei olgu küll seletuseks, — wõtku lugija nüüd heaks, mis hea on, ja andku andeks, mis waene on, feda palub

Wäljaandja.

Talwe kuus, 1869.

1. Ahwrika maalt.

(D. W. Masing: Pühapäewa Wahelugemised, lehek. 1—13.)

Inimesed, mis kõige maa peal on elamas, on karwa, wäljast pidi kumbe, keele ja eluwiihise poolest nii mitmesugused, et kui sa iga sugu rahwa seast ühe wõtaksid, ja neid kõik teine teise kõrwa rinda paneksid, sinu silmad seda ei usuks, et need kõik ühe esiwanemate järgmised, Madama lapsed, ja sinu wennaksed peaksid olema. Ommetigi se nõnda on, et kõik inimesed, kel maa peal aset, aina üks perekond, üks liha ja veri, üks ja se-sama muld, ja ühe ja selle sama taewa Isa toidetawad lapsed on.

Nõnda kuidagi igal maal isisugu loomad ja loodused leitakse olewat, nõnda siis ka inimesed omal kohal teist karwa ja teist seltsi sünniwad. Seda mööda, kuidagi üks maa heidab: ehk põhja ehk lõuna poole, seda mööda tema soojem ehk külmem. Seda ülemale põhja poole, seda suurem külm; seda alamale lõuna poole, seda suurem palaw. Need maad, mis otsekohes päewa alla heidawad, on needsamad, kus kõige tulisemad palawad, mis inimest süsimustaks põletawad: aga niisugused mustad inimesed nimetatakse mooriks ehk murjaniks.

Need sinatsed käiwad palawa pärast muišt alasti,

ega pole neil muud katet kui sedit, mis h  bemete
  mber peawad. Suurt  ugu inimesed ja n  ukamad
kannawad peenikesi poomwilla ehk siidi s  rka, mis
p  lwest saadik ulatawad: aga k  e warred on neil pal-
jad, sest et nende   mber perli ehk helme k  rde, kuld
ehk h  be s  ngu ehk w  rusid kui ehtid armastawad
pidada. Nende hiuksed on k  harad, kui puudli kar-
wad; nende nahk n  nda pehme wastu k  t tunda, kui
k  ige pehmem sammet. Gambad ja silma munad on
walged kui lumi ja keha kondikas ja lihakas.

Ahwrika maa on moori ehk murjani rahwa p  ris
maa. Peale selle et ta   tlemata palaw, on tema
kaa   ks k  iw maa, kus w  h   wet leitakse olewat, aga
selle wastu palju lagedaid ja m   ratumaid liiwa k  r-
besid, mis   iguse poolest liiwa mereks nimetawad.
Seal ep ole puud ega k  ndu, ei w  su ega rohu tai-
mekest; ei hallikat ega wee soonekest, kui aga aina
polewat liiwa, mis paljast jalga ei kannata, waid kui
tuleahju l  hn teek  ija kinga talladki k  ku k  rtsutab.
P  ike seisab seal inimese pea lae k  hhal; paistab
loodis k  iwa kerge liiwa peale, mis, kui tuul k  ngeste
k  ib, n  ndasamuti tuiskab kui lumi. Se-sugused liiwa
tuisud on jo mitmed tuhanded   ramatnud ja tapawad
weel igal aastal, mis Sumal annab, paljugi teek  ijaid.

Seal ei w  i siis   helgi elawal hingel kindlat elu-
aset olla, sest et sedit se-suguses k  rbes ep ole, mis elu
  lespidamine tarwitseb. Peale selle on seal paigus
weel   ks asi, mis w  ga kardetaw: se on se tuul, mis
Samieliks k  tsutakse. Tema tuleb ika l  nna poolt

ja on otse kui kõige tulisem tuleleek. Õnneks teda tutwad inimesed ju kangelst selle suure lageda peal tunnistawad. Taewast nähitse tumedaks minewat, ja kui tuline suits punaseks saawat. Kui se lugu tuleb, siis kaamelid, selle katsu järele, mis nende sisse loodud, jala pealt ümberpöörwad, mahaheitwad ja oma nina otša liiwa sisse pistawad. Inimesed pea seda sama teewad, pöörwad selga wastu tuult, heitwad kummuli maha, ega liigu enne, kui näewad oma kaamelid üles-tõuswat; sest et se neile täheks, et se surma tuul üle ja äraläinud. Se waene loom, kes seda ei tea, et se tuul tapab, ja püüsti jääb seisma, langeb sealsamas paigas furnud maha, ja tunni pärast teda ju näha kse mädanemas olewat.

Kui nüüd küll ennesta ütlime, et neis liiwa kõrbedes elawal hingel ei wõi aset ega maad olla, siis ommetigi mõni penikoorem kaldast ja ana lindu leitakse pesitawat; ja lõukoerad ja pardlid, mis on suured ja hirmjad kiskjad, kesk liiwa mere peal teekäijatele wastu tulewat; sest et ühelt poolt teisele poole tõttawad.

Aga armame jaanalindu mitmele teadmata ja tundmata olewat, se-pärast üht ja teist temast tahame õpetada:

Seda lindu wanas testamentis mitmes kohas nimetatakse, nõnda kui prohwet Jesaja raamatus 13. peat. 21. salm., ja Jeremia raam. 50. peat. 39. salm., kus teda suurispea kulliks kutsutakse: aga Jesaja raam. 34. p. 13. f. ja prohwet Miika raam. 1. p. 8. f. Jaanalindu öeldakse olewat. Tema saksakeele nimi on: Straus.

Se-sama elajas on väga tunnetud ja väga kuulud; need kõrged suured mustad ja walged süled, mis suurt-sugu naesterahwa kübarate otsas mõnikord näeme kõikumat ja wankumat, on selle linna sawa-süled.

Tema elab ainaüksi neil mail, mis palawad, isä-äranis kuiwis paigus, sest et Jumal teda, nõnda kui kaamelidki, kuiwa paiga elajaks loonud, kes kaua janu wõib kannatada ja joomata seista.

Imesteleb inimene küll, kui teda näeb. On tema oma täit kaswu kätte saanud, siis on tema keha kahetja jalga pikk, ja maast selja pinnani terve süld ehk kuus jalga kõrge. Kael, mis pead kannab, on weel pool sülda kõrgem. Et tema küll linn on, siis temal ommetigi seda jõudu ep ole, et ta, nõnda kui teised linnud, wõiks lendu lasta, sest et tema tiivad tõntsfkad, lühikesed ning mite lennuks pole loodud: aga tema reied on kõrged ja pikad, nõnda et iga samm eht astumise-ga sülla maad äramöödab. Se-pärast ei kõige usinam hobune, kõige neljaga, jooksus tema wastu ei jõua, waid hoopis maha jääb.

Tema läib tropis, üks isane ja neli ehk wiis emast, kes kõik ühte pesasse munewad. Munad on nii suured kui kolme aastase lapse pea. Wene firikutes neid sagedaste nähikse kroonlühtrite al rippuwat. Inimesed sööwad neid hea meelega ja saawad neli tugewat sööjat ühest ainjast munast omma kõhtu täis. Omad munad muneb tema liiwa; matab neid pealt finni: päewal päike neid auutab, aga öse ise peale asub auduma. Kõik emased, kes ühte pesasse mune-

wad, peawad audumise korda. Juhub mõnikord, et peale nelikümmend muna pesas on, sest et neli, wiis ema ühe pesa peal käiwad: aga on seda tähele pandud, et üks enam ei mune kui kümme ehk kaksteistkümme muna.

Sest et tema imetaja elajas ep ole, ei ole temal siis kaa ühtegi omaist kääst poegadele anda, kui koorest tulewad; aga Issand, kes kõik targaste seadnud, ja kõrbes kaarna poege toidab, on neile seda nõnda seaduseks loonud, et emad, kui pojad väljatulemas, ring ümber pesa, munewad. Kui pojad välja tulnud, siis isienejast kohe munade peale oskawad, mis emad nende toiduks liiwa sisse peitnud.

Selsamal linnul, mis kõigist kõige suurem, on aga kaks warwast ja üks lühikene kannus kanna toetuseks. Kummagi warba otsas on suur kõwer küüs, mis palju tugewam, paksem ja pikem kui kõige suurema sea kühwad. Nendega tema peale tuleb, kui wihaseks saab, olgu se nüüd inimene, härg ehk hobune, siis ta tema kõhu lõhki kisub, et sooled välja kukuwad. Muidu on tema tasanen, ara südamega ja wäga rumal loom. Kui teda taga aetakse ja nõnda wäsitakse, et ta enam ei jaksa: siis ta poeb oma peaga kuhu saab, peidab oma silmad ära, et ta kedagi ei näe: ning siis arwab omas rumaluses, et teda kaa ei nähta, waid et ta täieste peitu saanud. Nõnda teda siis nuidega furnuks lööwad, sest et tema kallid sawasulgi lastmisega ei taheta weriseks teha, ega rikkuda. Tema liha ei kõlba kuhugi, se on nõnda winske,

et muud kui metsinimesed oma hammastega temast jagu ei saa.

Meie päiwil on inimesed jaanalindu ju majaelajaks hakand kasvatama ja teda ratsalokuseks pruukima. Tema kannab kõige tugewamat meest ja jookseb temaga ühe tunni ajas pool kolmat penikoormat ehk kaheksateistkümmend wersta.

Nõnda kuidas meres saared leitakse olewat, nõnda siis kaa Ahwrika maa liiwameredes kord suremad kord vähemad saared juhuwad olema, kus rahwast peal elamas, ning kus ei ühestki peatoiduse asjast puudu ep ole. Õnneks se nõnda Jumalast loodud, et neid seal on olemas; sest et teekäijad seal puhkawad; oma kaamelitega päwa kaks ehk kolm paigal seisawad ja siis jälle eemale lähewad.

Neist paigust inimene ialgi läbi ei peaseks, ega koguniste saaks läbi käia, kui kaamelid ep oleks. Seda on Jumal kuiwa paiga elajaks loonud, mis kauagi joomata seisab, ega ilmas ennemine kui üheksama päewa tagant janu tunne, ega jua küsi. Se kõik inimeste heaks nõnda sellest seatud, kes taewad ja maad rajanud; aga sellele, keda tema oma pale näu järele loonud, seda meelt ja mõistust annud, kõigest, mis tema seadnud, loonud ja teinud, enesele kasu nõnda.

Kaamelitega käiakse Ahwrika liiwa meredest läbi, ja lähewad ja tulewad ühte puhku määratumad kauba killad sealt läbi. Kaamel (kaameel) on koormakandja ja kõrge jalaga lojus; tema kael on väga pikk; tema

pea piisfene. Seljas on temal küür. On weel teine kaameli sugu, kel kaks küüra, mis nõnda näitab, kui oleks temal suur sadul peal. Need, mis ühe küüraga, on need kõige parajamad koormakandjad: nende selga pannaakse kuuskümmend ehk seitsekümmend leiwiškat (leisikat), miska waewata nõnda jõudfaste astuwad, et kaheteisikümne penikoorma teewahel fundimata päewas äratäiwad. On tema oma päewa teekonna äratäinud, siis ta heidab isienesest maha; wõetakse siis koorem ja sadul seljast. Kui tema maha heitnud ning keegi teda siis weel hakkab fundima, et ta wägiselt ja üle jõuu oma koormaga eemale peab minema, siis tema tuleb peruks ja nõnda hulluks, et ta ülestõuseb, oma fundijat kõhe jalge alla tallab ja teda puruks sõtkub.

Gommiku maal kaamelid kui kodulojust kaswatakse. Suba se wanast nõnda olnud, ning teame pühast kirjast, et ennemuiste, nõnda kuidagi nüüdki, sealatsil mail maja mehe rikkust tema kaameli karja järele arwati.

Need Taterlased, mis meie riigis, nõnda kui Krimmas, Astrakani maal ja majal soojema taewa laiuse al elamas, peawad palju kaamelid; aga need on muist kahe küüraga, mis mite head koormakandjad, et küll selle pärast tublid ratsu ja wau lojused. Wõnikord kaamelid kaa meie maale tuakse ja raha pärast näidatakse: aga nemad siin kauaks ei kesta, sest et meie maa neil wäga külm. Pühast kirjas paljugi kaamelitest räägitakse, waata: 1. Moos. raam. 12. p. 16. s. ja 31. p. 17. s. kaa weel 37. p. 25. s. ja weel muud raamatud.

Et nüüd küll Ahwrika maa wäga kuiw, siis tema ommetigi üleüldse se=sugune ep ole, waid on seal kaa nüisugusid maid küll, mis head ja kõige asja ja anni poolest Jumalast rohkestest õnnistatud: ega pole kaa kõik sealatsed inimesed murjanid, waid aga need, kelle maad otse kohe päewa alla heidawad. Teised, kes ülemal ehk alamal elamas, ei ole mite nõnda süsimustad, waid seda kaugemale paraja sooja maa poole, seda walwafamaks karu hakkab minema, nõnda et wiimaks põhja pool aina walget ehk walge werega rahwast leitakse.

Ülemal oleme tähendanud, et Jumal igale maale ise sugu loomad ja loodused loonud, mis seal, kui omas pärispaigas, aga mite majal, kosuwad ja sığıwad. Nõnda ütlime ennestest kaamelist teda mite meie paigus kestawat, waid peagi külma pärast äralõppewat, aga põhja pödr, kennele Jumalast kõige külmemad põhja maad eluasemeks antud, ei kannata meie maal elada, sest et siin seda külma ep ole, mis tema tahab. On teda küll mitu korda meie maale toodud, aga igakord nähtud, et tema talwel priske, suwel kuum olnud ja äralõpnud.

Sest poolest nüüd inimese lugu hoopis teine. Temal peab Jumala tahtmise järele kõige maa peal aset olema, se=pärast tema külma ja palawat suudab kannatada, ja põhja naela ligidal, nõnda kui seal, kus päike loodis tema pea lae peale põletab, oma tööd teha. On siis tõsi kui kiri ütleb 115. laulus 16. salmis: Taewad on Jehowa pärast ja maad on ta

annud inimeste käte. Ning et asi nõnda loodud, leitakse siis kõige maa peal kõigis paigus rahwast elawat: mingi inimene põhja maa põhja ehk süda lõuna maale, ika leiab rahwast, et kül teist karwa ja wiisi, kes selle pärast ommetigi temal mite wõõrad, sest et kõik tema sugulased, tema wennaapsed ja õeksed, kõik taewa Isast tunnetud ja tema armu toidetawad lapsed.

Ega põlga siis sooja maa mehed ei põhja külma, ega põhja poolne mees lõuna maa päewa ägedat. Seda selgeste sest nähakse: et inimesed, kes Ahwrika ja Egiptuse tulijast liiwameredest ja nende lõhna sarnatsest palawast läbi käinud, sealtjamaast laewa peale ja sellega põhja merele lähewad walaskalu püüdma, ehk Kamtsatka maale kallist linnu nahku ehk muud ostma. Se-sama kaupmees, kes talwe otse Lappu ehk hirmus külmal Kamtsatka maal paigal seisib, ruttab kewade Ahwrika ehk India maale kaupa müüma ehk ostma. Seda ei ükski muu kui aga inimene üksi-päinis jõuab kannatada, ning ilma terwise kahjuta teha.

2. I s a m a a.

Minu armas Gestimaa,
Kus ma sündind, kasund olen,
Pika aja pärast tulen,
Teretan sind rõõmuga:
Tere kaa, tere kaa, mo isamaa!

Kena on kaa wõõras maa,
Kaua käisin mööda ilma,

Balju ilu juhtus silma,
Armud sealt ei leidnud ma.
Tere kaa, tere kaa, mo isamaa!

Sind ma nõudsin waluga,
Sinu metsad, wäljad, jõed,
Külad, majad, wennad, õed
Seisid meeles lõpmata.

Tere kaa, tere kaa, mo isamaa!

Ena keelt nüüd kuulen ma,
Oh kui sulab kuuldes süda,
Peastetud on keele kida
Wõõrasti murdest korraka.

Tere kaa, tere kaa, mo isamaa!

Seia jään ma elama,
Kunni surma wari katab
Minu silmad, siis mind matab
Oma sülle isamaa.

Tere kaa, tere kaa, mo Eestimaa!

3. Arm jõuab enam kui hirm.

Üks mõistu = jut.

(D. W. Masing: Maarahwa Nädalaleht 1821, lehek. 6—8.)

Tuul ja päike jõudsid ühel päewal teine teise vastu tulema. Tere wennikene! ütles päike ja küsis: Miks ja minewal õõsel nõnda hirmjaste mõllasid? Jah, kostis tuul, olin kaua puhunud, aeg läks igawaks ja

tahtsin siis oma rammu katsuda. Eks siis, kostis päike, eks siis seda nõnda oleks võinud teha, et kellelgi kahju poleks süündinud? Waata laewu, mis sa oled murdnud, katustid, mis sa maha ajanud ja puid, mis sa maha murdnud. Seda, wennike, seda sul ep oleks tarwis olnud teha!

Tuul wihastas selle sõna pärast ja ütles karedaste: Mis sa räägid! — sina audud aga seal ülewal, ega jõua ühtegi; mina teen kõik! sina aga helendad, muud sa ei mõista ega saa teha. Kui mind ei oleks, mis tuuleweksid siis teeksid? kuhu laewad siis kül läheksid? ehk kust siis need pilwed tuleksid, mis wihmusefi toowad, mis põldu ja rohumaad kastab? Ja kas sa saad mo vastu? Murra nüüd kohe puid maha! pane need tuuleweksid käima, mis seal al näed olewat! — kas saad? ei ühtegi! Sellepärast ole wait, ega ära hakkagi minuga jagalema, muidu ma sind weel ennastki ärapuhun.

Wana wend! kostis päike tasase sõnaga, wana wend! eks ma ika ütle, et sa tuiß ja torm oled, ning et sul ei kaa seda vähematki kannatust pole. Räägib ommetigi sõbr sõbra ja tuttawa tutwaga kuidas arwab: sina kohe ägedaks saad ja peale tüfid. Kuule, wana kaim! mis ütlen: tean kül, et sul jõudu ja rammu paljugi, aga tean kaa seda, et sa ommetigi elades minu vastu ei jõua. Mina! ütles tuul, mina ei peaks sinu vastu jõudma? et kuule nüüd imet! — Tule wälja! hakakem kohe wastastiku!

Ei, wennikene, ei, seda meile ei sünni teha; muidu

lähets kõik maailm hukka. Jumal ei ole meid mite kahjuks, waid tema on meid kasuks loonud: meie ei pea mite kautama, waid kaswatama ja kosutama.

Ole wait! ütles tuul suure wihaga, sul on küll libedad sõnad keele peal, aga sina ei jõua ühtegi. Waata! seal al käib maantee peal inimene, mantel seljas; kisu mantel tema seljast ära! — Päike kostis: katju sina esimesest! Küll ikka! ütles tuul, ja hakkas siis hirmsa wäega inimese peale käima, raputas, kiskus, lõhkus ja rabis tema mantlit, paiskas inimese kord külleti, kord seliti maha, et mantlit tema seljast äraiskuda ehk teekäijat sundida teda seljast ärawõtma: aga seda enam ta kiskus, rabis ja temaga möllas, seda kõwemine hoidis teekäija mantli kinni, wõttis kaa weel hõlmadki, mis alati tema wastu filmi lõiwad, ja tõmbas neid wõõ alla. Kui tuul ju tük aega teekäija kallal oma rammu asjata oli katšunud ja nõnda puhunud, et ise ärawäsis ja lõotšus; siis ütles päike: Las mind nüüd kaa katšuda! Tuul waiknes ära; ilmuke sai tasaseks ja soojaks; päike paistis armsaste ja heledaste teekäija peale, kes iga oma teed edasi läks, wiimaks sooja pärast mantli tundis lia olewat ja teda seljast ärawõttis.

Päike waatas siis lahkeste naeratades tuule filmi ja ütles: Näed ja, wana wend! et tõsi on, kuidas sulle in maailma algmisest iga olen rääkinud: et waljus jalgi seda ei jõua teha, mis arm teeb.

4. Mets-hallias.

(Saksa lauliku Götthe laul: Erstkönig.)

Kes sõidab nii hilja metsas veel?
Mees oma lapsega alles teel.
Ta hoiab süles last hoolega,
Et tema väeti ei külmeta.

Mo poeg, miks petad sa silmad nii ää (ära)?
Oh taat, eks sa mets-halliat näe?
Taal faba taga ja peas on kroon.
Poeg, se on paljas udu joon.

„Mo kallis laps, mo juure jää,
„Ma mängin sinuga igapää.
„Sulst lilli ditsewad kalda peal,
„Muru-eit sind häästi ehitab seal.“

Kas kuuled sa, isa, kas kuuled sa,
Mis mulle lubab mets-hallias kaa?
Poeg, ole rahul, tuul uhiseb
Ja kuiwas lehtedes kohiseb.

„Kas tuled, lapsoke, minuga?
„Minu tütreid mängivad sinuga.
„Metsapiigad tantšivad hommiku eel,
„Sind lauluga magama panewad veel.“

Oh taadike, taadike, näed sina seal
Metspiigaid pimedas koha peal?
Mo tal, kül näen, ei ole seal muud
Kui mõningad hallid rämmelga puud.

„Sind, lapsuke, ma armastan, kuule nüüd mind
„Ja tule, wõi wägise wiin mina sind!“
Taat, taat, juba ta minu kallale läind,
Mets-hallias on mulle haiget teind.

Mees kohkub ja ajab hoost hirmuga,
Laps wingerdab kätte al waluga.
Ta jõuab koju usinast,
Ja süles kannab ta furnud last.

5. Kibuwitsa - lil.

(Saksa lauliku Göthe laul: Haidenröslein.)

Leidis nõmmelt poisike

Kibuwitsa lille,

Oli noor ja kaunike,

Tuli joostes poisike,

Wahkis kummarkille.

Mis sa wahid, poisike,

Kibuwitsa lille?

Üles pois: Ma murren sind,

Kibuwitsa lille!

Ütles lil: Ma nõdlan sind,

Kui ei jäta rahul mind,

Ajad nuttupilli!

Ülemeelne poisike,

Ära kisu lille!

Murdis siiski poisike

Kibuwitsa lille,

Pani wastu lillake,
 Nõelas pois'i wahwaste,
 Ei saand temast üle.
 Oh sa kuri pois'ite,
 Miks sa mürdsid lille?

6. Rumal usub kõik.

(D. W. Masing: Maarahwa Nädalaleht 1821, lehek. 34.)

Tuli inimene linna, ja nüheldi parajaste sel korral üht hobuse warast kaagis. Küüsis siis se tuimukene teise käest, kes seal waatamas ja wäga weider oli, mis kurja se teinud, keda sambas löödi. Se siis kostis ja temale ütles: Eks sa tea, wennikene, et sool talwe otša mage oli, mis kõik inimesed imeks paniwad. Ennäe! se-sama mees, keda seal praegu roogitakse, on se, kes soola äranarris; kuiwatas kelm, kes teab, mitu kümmend wafka lund igapäew ahjus, pani seda soola saka ja pettis rahwast. Et waata imet, ütles teine, kuidas kõik ülestõuseb! Sumal olgu tänatud, et nii-sugused koerad oma palga saawad!

7. Kes teisele auku kaewab, wiimaks ise sisse läheb.

Üks Ungrimaal sündinud lugu.

(D. W. Masing: Maar. Näd. leht 1821, lehek. 181—183.)

Ühel nõnnikal peremehel oli raha tarwis ja wõttis minewal kolmekuninga laupäewal ühe teise auusa mehe

käest kaksjada taalrit kuldraha laenuks selle tõutusega, et wõlga kolme nädala pärast käte tua. Neg oli täis saamas, aga mees oli haigefegane, et ei usaldanud külma käte minna; se-pärast luges raha auu-
faste oma seitsmeteistkümmne aastase wäga priske tütre käte, ja käskis teda minna ja seda wõlaustuja käte wia, kes wersta kümmekond sealt elas. Tüdruk läks teele, ja juhtus üks meesterahwas tema wastu tulema, se teretas teda lahke sõnaga ja küsis, kuhu pidi tõttama. Noor, lahke ja lahtisüdamega inimene jõudis lahke pale ja sõnaga teise wastu, rääkis, kuhu temal mine-
mist ja mis temal jenna wiimist. Ütles siis meesterahwas: mina lähen kaa jenna poole, lähme siis ühes, ja on se fulgi parem, kui meesterahwast seltsimeheks on. Mina olen siin kohas wäga tuttav, tean kõik kohad ja oskan kiõk teeraad: kui meie siit metfast läbi ja kullamäe kaudu läheme, siis jääb meile pool teekond tagasi. Tüdrukul oli sellepärast wäga hea meel ja kallastid siis mõlemad seda juhatud teerada metfast läbi kullamäe kaudu minema.

Kui kullamäele saiwad, ütles meesterahwas: et tule ja waata seda kaewu, mis mäemehed puustaks jätnud, tema on ilmotjata sügaw. Tütarlaps ei teadnud karta ja läks. Kui kaewu ääre peal oli seismas, hakkas rõõwel tüdruku rinnust finni ja ütles: Sina enam minu käest ei pease, näed sa! — siin on sinu haud, jenna sind paiskan, seal pead ülestõusmist ootama. Too raha seia! — Lastis noor hing ennast põlwili maha ja palus waenlast Jumala keeli, et teda

hinge jätta: andis raha kätte, nuttis ja wäriſes kui üks haawalehefene: aga kurjategija ſüdames ei ſaanud armuliikumist olema, waid ütles waenlane: Wõta riided ſeljast! need on wäga head ja oleks neist kahju, kui nemad ſeal al kaewus ſinuga peakſid äramädanema. Aitas teda kaa riidest lahti wõtta. Kui nüüd tütarlaps ſärgi wäel tema ees ſeiſis, ja ta tema käewartest oli finnihakand, et teda kaewu paſjata, nägi tema, et ſärf, mis noorel inimesel ſeljas, üsna uus ja aina peenikene oli, ja ütles: Kahju ſärgist! wõta ſeljast ja anna mo kätte! — Siis ütles noor inimene: Oh! — mul on häbi, ſinu ſilmi ees ennast paljaks koorida, tee mulle ommetigi weel ſeda ainuſt ja wiimast head, et ennast ümberpöörad ja ſeljaga mo poole ſeiſad. Wõttis üleannetu ſiis palwet kuulda ja tegi nõnda; aga kui ennast oli ümberpööramas, tõukas tüdruk teda tagant kõige rammu wäega, et ta otſeti ſenna läks, kuhu tüdruku tahtis paſjata.

Langes noor inimene kohe põlwili maha Jumalat tänama, kes tema hinge oli peastnud, pani rutuste riided ſelga ja ruttas lähema külaſse kuulutama, kuida temale ſündinud ja mis tema teinud. Kõik küla jookſis kaewule ja wõtsid mehed kõiſi ja redelid kaasa, laſkſid ennast alla, leidſid ſeal kurjategija ſurnud, raha, mis tüdruku käest oli wõtnud, tema taskus, paljugi ſurnu luid ja kolm naesterahwa ſurnu keha alasti maas olewat, mis hilja aegu ſenna olid ſaadetud. Kes muud ſeda oli teinud, kui ſeſama jumalakartmata, kes neid ſenna lükkas. Nõnda ſaab ſiis kaa ſeegi

jõna jälle tõeks: kes teisele auku kaevab, wiimaks ise sisse läheb.

8. Teekäija saeweskis.

Al saeweskis täna

Ma wäsin istusin,

Ja mõttes wette mängi

Ja rataid waatasin.

Ma panin pooles unes

Ka saagi tähele,

Kui kuuse pakuist läbi

Ta tormas rutuste.

Pak oli nagu elaw,

Ta walust wabises,

Ta kiiksus ja ta kääksus,

Siis nõnda piriſes:

„Teekäija, digel tunnil

„Sa seia tulidki;

„Sest otse sinu pärast

„Mind waewatakse nii.

„So eest, kui pea käidud

„On sinu elutee,

„Saab pikaks uneks tehtud

„Sest puust üks särjike!“

Ma nägin neli lauda,

Meel oli raskest läind;

Ma tahtsin otsust nõuda, —

Ei ratas enam käind.

9. Tšhekuu rööm.

Nüüd lehtkuu on tulnud, kõi metsad lähkawad,
Kõi luhad on haljad ja lilled õitsewad.
Ma tupa ei wõi jääda kui kot paigale,
Kõi süda kipub õue ja nõuab kaugele.

Et õitsa nüüd poisid, päew paistab kenaste!
Et läki nüüd jooksuma mööda maad röömsaste!
Kui röömsad kõi loomad, kuidas naeratab maa!
Kui lõuke mo süda lööb lendu lauluga.

Oh röömu, oh lusti, mis kewade meil' toob!
Oh seda kallist õnne, mis Jumal meile loob!
Mo süda hõiskab, laulab ja röömust hiilgab film:
Kül oled sina kena, ja kewadine ilm!

10. Kaalendritegija kimbus *).

(Dr. R. Fählmann: Tartu maarahwa kalender 1846.)

Kui sa, armas lugija, mind weel ei tunne, — minu
ammet on ju mitu aastat kaalendrit teha. On kaa
selle töö juures palju kohendamist ja pea waewamist,
enam kui sa mõtled ja tead. Urwa kõi asjad kogu —
et kuu ei kummuli juhu, ega päew pahempidi wõi
tähed teisipidi, et Jaanipäewal lund ei saa ega odre

*) Se nalja lugu, mis muidu selle raamatu sisse ei pas-
fiks, waid ennemine kaalendrisse, kust ta kaa wõetud, on selle-
pärast seia ülespandud, et se meie kuulsa Gestickele tundja
Fählmanni kirjutatud on, kelle pisukest kirjapärandust mäles-
tusels sünnib hoida. Wäljaandja tähendus.

kolmekuninga päewa ümber ei külvata. Waata, ju seegi hea tüf tööd. Aga se kõige kiuslikum asi on se kaalendri teine jagu, kus jutud ja õpetused sees on. Ega seal kriipski lugijate meelest ei ole, — igauhel oma laidu-kius.

Istusin minewal teisipäewal töö kallal, et pea otjas auras, — üks läks lahti ja wõrras mees astus tuppa, näust kaunis wihane, ja küsis, kas kaalendritegija kodu. Mina mehe happut nägu kartsin, salgasin ennast ära ja wastasin: nüüd küll kodu ei ole, aga kellu kolm pärafi lõunat küll saaks kodu olema. Mees küsis, kas ehk kaalendritegijate tuttaw olen, ja mina ütlesin: jah. Wõttis siis prassides ja usutades nõnda rääkida: „Tartu linnas teewad kaalendri ja enam Wiru keelt kui Wõru keelt sees. Kas siis selget Wõru keelt ei oska sisse panna? sedawiisi kaalender on keelemurde folk. Kui se Tartu kaalender on, olgu siis kaa Tartu keel. Panewad pihu täis tühja Wiru lori koku ja kaalender walmis.“

Mina panin wasta: „Ohoo! Wirulane Tartu keelt weel selgemine oskab laita ja soimata. Pealegi Wõru keele rääkijaid on pisut; pool Tartumaa osa rahwast räägib Wirukeelt, ja meie kaalender ulatab kaa weel üle Kuresaare, Pernu ja Willandi maa osa.“ Selle wastusega mees ei tahtnud leppida, lubas kellu kolm tagasi tulla ja kaalendritegijale lõhna anda.

Happu näuga mees läks uksest wälja ja mina tänasin Jumalat, et jälle lahti sain. Aga, armas lugija, seda sa isegi tead, kui juhtumine inimest hakkab

kuusama, siis ta ühe näpistamisega rahul ei ole. Wana naene lompri jalaga astus tupa ja nõnda ladinal ja wolinal hakkas juttu wiskama, et sõnadel wahet ei olnud. „Siin need kaalendritegijad on, üleaja Noora juhatas seia. Kas ja näed! nemad kaa kaalendritegijad! — kus siis selle aasta ilm jäi? Minu üks poeg Tallinnas raeworstiks, teine Tralliweres kujukaks ja Tallinna poeg iga aasta ita Tartust tellis kaalendri aina ilma pärast, et Tartu ilm kõige mõnufam ja kujuk ammet koguni ilmaga ühte on kõidetud; aga sina oled jo ilma koguni äraolkinud, kuida kaalendri palgelehe pahema külle peal on lugeda, seda sulle Jumal andeks andku, ja sedawiiši oled ju aastat kolm neli meid petnud ja nüüd wast leiame tembu ülesse. Ja wana tarkusid ei enam koguni kaalendrisse ei panda, ei enam kupulaskmisi, ega werewiskamisi, ei laste wõõrutamisi, ega kapsta kaswatamisi. Sellepärast on kaa meie põlwe noor rahwas nii rumal. Nüüd ei ole enam teadagi, millal wägi Pramburi läks, nüüd on kõik se armas raamatukene tühja lori täis.“ Sedawiiši weel mõnedki teised sõnad ladinal suust wälja jooksiwad ja ei oleks otja weel nii pea olnud — aga wõttis moorikene tubaka sarwe taskust, riputas pisut põidla taha ja kui ninasse tubakat tõmbas, sain mina mahti oma juttu wahele walada ja ütlesin: „Kulla noorik, ega ma kaalendritegija ei ole, et mulle süüd annad, tule kellu kolm seia, siis ta kodu on. Aga mina tean kaa asjast midagi ja tahaksin sulle seda wasta anda. Waata esite ilmast.

Kaalendritegija paneb nüüd ju kõige tulewa aasta ilma kaalendrisse, eks ta siis veel selgemiste ei peaks teadma, mis ilm homme ja toonahomme ja tulewal nädalal saaks olema. Ütle ommeti poja kujukale, et ta külvi ehk niidu ajal tuleks ilma kuulama, — miks ta siis seda ammugi ei ole ju teinud? Ja mis ja laste äravõõrutamisest ja werelaskmisest tahad teada, — meie aeg on nõnda imeliseks saanud, et igal Jumala päewal last wõib wõõrutada, kui laps aga aasta wana on ja sellepärast weretähte meie kaalendris enam ei ole, et meie aeg tühja werelaskmist ei kannata. Kui wägi Bramburi läks —⁴. Seda kõnet ta mind ei lastnud otša welda, wõttis weel nina täie tubakat ja ütles: „Minu õe mehe wana isa oli ise wäe hulgas, kes Bramburi läks. Noh, kas sa ninatarka näed! Ega ma ole tulnud õpetust kuulma, mina tulin õpetust andma. Kül tulen kellu kolm tagasi, kül ma kaalendritegijale prundi wirutan!“ Läks uksest wälja ja usutas weel minnes mõndagi.

Ei olnud palju aega rahu, juba jälle üks läks lahti ja taks meest korraga astusid sisse. Esimene silitas pead ja kõhis kolm korda ja kummardas ja hakkas pitalistele tõmbama: „Kaalendri pärast tulin mina sõnakest ütlema. Jumala sõna kõigis paigus kallis, — miks need raamatu lehed kaalendris siis ilmliku loriga täis tehakse, — kas ei wõiks Jumala sõna iga lehe peal olla? Kas Jumala sõna siis ialgi üleliiga wõib lugeda? Kaalendrit wõtab igamees tihtigi käte, ja ilus oleks ahi, kui Jumala sõna

enam sees oleks. Mis meil õpetusi tarwis, — se on kõik ilmlik asi ja suur teadmine inimest õndsaks ei tee.^a Seda wiisi ütles se esimene, aga mul wastamist tarwis ei olnud, sest teine kõhe pani wasta: „Mis ja räägid! Mina tulin kaalendrit laitma, et wäga palju Jumala sõna sees ja wäga pisut õpetust. Kes kaalendrist usu kinnitust ehk hinge parandust otsib? Seda otõigem lauluraamatust ehk piiblist, — olgu se kaalendri raamatukene se ainuski, kust teist asja õpime; on kaa õpetus ja teine tarkus inimestele tarbeks. Jumal on inimese maa peale peremeheks seadnud, eks ole siis kaa peremehe kohus oma perepaita mõistuse ja hoolega harida? Eks meie käest kaa Jumal saa ükskord küsima: „mis teie siis perekonnast tegite, mis ma teie kätte kõige iluga ja kõige tarwistusega ehitud olen andnud?“ Ei ole maailm hädaoruks loodud, ta on Jumala ilu=aed ja ta enese meele järele, kuida loeme 1. Moosese 1, 31 ja laulu 111, 2—3. Rahwa hulgas jamps hinge=maa pärast ju paar aastat aega. Kust naad siis asja üle seletust leiaksid, — kas laulu raamatust? Eugege tänawust kaalendrit, kus kõik se suur ja lai Wenemaa on ülesse pandud, ja näidatu, kus ehk pihugi suurust kolbawat maatükki leida, kellel weel oma pärijat ja harijat ei ole? Kui enam õpetuse raamatuid oleks, ei soniks rahwas nii palju tühja asja koku.“

Õnneks mul oli, et mõlemad wägikogu=mehed ühte juhtusiwad, — teine teisele ifegi wastust andsivad. Aga mehed peagi wihasse wiisiga hakkasid waidlema,

et ju uulitja peal rahwas kogunes, — siis ütlesin: Kulla mehed, mina kaalendritegija ise ei ole, tema kellu kolm on kodu, tulge siis, küll siis asja põhja kätte saate. Aga mina teile uudist midagi tahaksin rääkida. — Teie küll ehk tunnete Kuusiku Toomast, aga wist ei ole weel kuulnud, mis lugu temale uinewal pühapäewal sündis. Väks mees wieteistkümmne aastase pojaga kiriku ja ostis teiste kirikustäijate käest jälukese. Istusid mõlemad jalu selga, ja hakkasid kodu poole minema. Rahwas, kes seda sama teed läks, nurises: „Pöörased inimesed, — mõlemad roniwad wäetima jälukese selga, mis naad lojust waewawad?“ Mees kuulis ja tuli kohe pojaga jalu seljast maha ja läksiwad mõlemad jalu kõrwas edasi. Teised teekäijad tuliwad ja ütlesiwad: „Waadake imet, kas ei ole rumalad, — jälg tuleb tühjalt ja inimesed käiwad jala kõrwas. Mees pani poisil hobuse selga ja wedas hoost juu kõrwas. Uus trop inimesi tuli ja hurjutas poisil: „Mis sa tatnina ratsa sõidad ja lased isa jala minna?“ Mees wõttis poja hobuse seljast maha ja istus ise otja. Tuliwad jälle teised teekäijad ja hurjutasiwad isa: „Mis sa rammutumat poisikest lased maas jooksta ja ise sõidad hobuse seljas?“ Tuli jälle mees maha ja wõttis teise nõuu, sõdis jälukese jalad kõiega kinni, pistis ridwa kõiest läbi ja hakkas pojaga jälgu kandma. Müüd oli koguni lugu lakan. Wastatulijad hirwitasiwad ja tagaminijad hõiskasiwad. — Waadake, mehed, se on kaa teie mõlemate riid kaalendritegija wastu; kellel

õigus?" — Mehed kuulid juttu, aga lubasid kellsu kolme ajal kaa tulla.

Ju hakkasid lootma, et nüüd ju pidi rahu olema, aga tojas kuulus kompamine, üks prantsatas lahti ja paks mees kummastas tupa. Silmad olivad kirjud ja palged sinipunased. Raske keelega wäsinud hakkas peale: „Kus kaalendritegija, — ehk ise oled? Miks sa meie kaalendris wiina laidad? Eks wiin ei ole Jumala wiljast kõige peenem asi ja õige elu-rohi? Kes ilma peal kõik inimesed ühesuguseks teeks, kui teda ei oleks?" Mina olin koguni kimbust; mis ma joobnud mehega pidin peale hakkama? Andsin ma temale õigust, ei oleks siis looril otsta olnud, ja hakkasin ma temaga waidlema, ega siis riid ei oleks kaugel olnud. Ütlestin: „Jah wist teeb wiin inimesed kõik ühesuguseks, aga ta teeb ka inimesed lojustega ühesuguseks. Eugesin Sakamaa lehtedes, kuida hanedel ükskord kibe aeg käes oli. Perenaene tuli koju ja leidis oma hanekesed kõik pikali maas, kaks ehk kolm weel liigutasiwad tiibu, aga hakkasid kaa ju jalgu sirutama. Mis naesjel paremat teha kui kikkus süled hanede seljast ära ja wiskas surnud haned sõnnikule. Pärast lõunat aga näeb, mis imelised elajad õue peal ümber käiswad, — ei ole niisugused elajaid enne näinudki. Tuli ligemale ja tundis omad haned ära. Olivad haned folgi paast joonud, kuhu sisse wiina oli wistatud ja olivad aga joobnud olnud, kui perenaene süled seljast kikkus. Nüüd pidiwad mõnigi nädal kõige ilma peletuseks alasti ümber käima, enne

kui suled jälle kaswasid. — Seda lugesin, aga seda sama wärki juttu kuulin kaa inimesest. Karola Adam oli enesele uhked peenikese sinise kalewi pükid ostnud ja uhkeldas nendega Kraawi laadal ümber. Kaks meest seiswad kõrwal ja üks ütles teisele: „kas sa mite minu käest ei taha Adami ilusaid pükja osta?“ Teine ütles: „kuda sa neid käte saad?“ Esimene wastas: „Se olgu minule mureks!“ Kaup sai waluis. Tegi mees Adami joobnuks ja kui wäsiwand wankri peal magas, tõmbas mees pükid jalast ja müüs ära. Adamikene ärkas ülesse ja seda igauks jo teab, mis waew pükjata mehele jubub peale. Ei olnud pükja leida, ei kaa pükste warast. Pidi mehike pükjata koju minema laadaliste ja koduliste suureks naeruks.“ — Seda juttu kuulis joodik, aga istus maha ja kuda nüüd risu toast wälja saada? Katfusin kawalust. Läksin akna juure ja ütlesin: „ennäe, Karola Adami pükswaras läheb mööda.“ Joodik läks toast wälja warast tagaajama.

Minu lootus oli, et laitjad kells kolme ajal enam tagasi ei pidanud tulema, igauks ju oma wõrra oli kuulnud. Kui aga kel kolm löi, nägin et trop inimesi otsekohes minn maja poole tuli, tuttaw üks ja teine hulgas, teised wõõrad; wana moor teiste taga kargu naal; jubagi trepist ülesse tungiswad. Mis nüüd teha! Pippasin ise uksest wälja, lasin kõik sisse minna ja pöörasin ukse lukku. Ukse praukesest watasin ja kuulin, mis tegiwad ja ütlesiwad. Üks mõtles teise kaalendritegija olewat ja wana moor arwas, et

naad kõik kaalendritegijad kofku tulnud. Aga ei olnud palju tarka sõna kuulda, igaüks ajas oma tõnni. Üks kiskendas kaalendri kallist hinnast, teine kirjja kriipsudest, kolmas tahtis teda õhemaks ja neljas paksemaks teha, üks soovis teda laulu raamatuks ja teine rahwa kuulutajaks. Ja pea oli kära nõnda segamine kuulda, kui laada ajal meie Otša kõrtsis. Mõtlesin siis oma meeles: kui kõikide nõuu ja soovimise järele hakkaksime kaalendrit tegema, ta aina seda sama wiisi wälja kostaks. Wana moor aina waike nurgas kuulis, ja wõttis üks kord teise järele tubaka rakku ninasse. Aga kui lorin ja kärin diete suureks oli läinud, siis tegi ta oma heale wärawad lahti, pani ühe käe puusa, paremasse käte wõttis kargu ja andis suuga ja karguga lõhna: „Kas sa ninataru ei näe! Kaalendri-folkijad olete, aga mite kaalendrikohendajad! Siin on kriipsud, siin on kujud, se ta paksum, se ta laius — aga kus mo Bramburi wägi jäi, kus mo kupalaskmine?“ Ja kuida ta sinna ja tänna karguga ulatas, jooksiwad targad ühest nurgast teise nagu lamba kari hundi eest. Müüd tegin äkitselt ukse lahti ja üks oli warmam teisest wälja putkama, wana moor taga järele. Waene joodik komistas ja kukkus ukse ete maha ja oli siin, kui ita joodik, uulitsa poisi de naeruks ja pillkamiseks.

Nõnda se kaalendrilaitjate kogudus otša läks. Kui aga weel teine kord niisugusid laitjaid peaks olema, siis nimetagu ennast aegsaste, et wana moorile kaa saaks sõnumid saata.

11. Narwa lin*).

(O. W. Masing: Maar. Näd. leht 1821, lehek. 236—245.)

Narwa ja Rakwere linna hakkati Taanimaa kuningas Waldemari käsu peale ühel ja seltsamal aastal, mis oli 1224 pärast Kristuse sündimist, ehitama; on siis Tartu lin Narwast 194 aastat wanem. Nse, kuhu teda rajatud, on kauba ajamiseks hea ja paras. Lin on Naroowa jõe kalda peal ja on jõe suu ja tema wahet 12 wersta maad. Keskmised laewad tulewad merest kohe linna alla; muud kui kolme mastiga laewad, mis määratumad on, jääwad jõe suhu. Lin ei ole küll mite suur, aga väga kindel, ja jooksewad wallidega müürid ja kiwiseinadega laiad kuiwad kraawid tema ümber. Seisab kaa ifa palju wäge ja suuretüki wägi tema sees.

Ennemuiste, kui teda alustati, oli jõgi rajaks; nõnda et maa, mis teist poolt jõge, Wene suurewürstide päralt oli. Kui need wiimsed nägid, et Taani kuningas linna oma kalda peale oli ehitanud, hakkasid nemad kohastiku oma kalda peale kaa kindlat linna tegema. Se on se-sama, kel need kõrged müürid ja tornid, ning keda Siwanowi linnaks ehk Siwan-grodiks nimetakse ja on tema nüüd 329 aastat seisnud. 1558 aastal wõitis Wenemaa suurvürst Siwan Wasiljewits Narwa linna enese käte, ja hakkas sest ajast kaubaajamine seal väga tõusma ja ferkima.

*) Tuleb ifa meeles pidada, et se lugu ligi 50. aasta eest sai kirjutatud. W. t.

Raup, mis senni ajani enamiste Pernust Tartu kaudu oli Wenemaale läinud, hakkas nüüd Narwast senna minema. Tuli siis palju wõõrama kaupmehi Narwa asuma; muist Saksa- muist Inglismaalt; ja on need piiskesed poed, mis weel praegu wanas linnas pitkal uulitsal wene kiriku juures nähtakse, wanast ehitud Inglismaa kaupmeeste poed, mis nüüd Wene kaupmeeste käes seisawad. Tatarlased ja Persia rahwas tuliwad sel ajal, ja weel kauagi pärast, oma koorma- kandja kaamelitega kaupa tooma ja wiima, ja oli se suur koda, kus praegu maa- ja muud kohtud on, enne- muiste kaameli killaliste korter, ning hüüiti teda weel hiljaaegu Persiani majaks.

Ei seisnud lin kauemine kui 23 aastat Wenemaa walitsejate al, sest et nende käest Rootsi kuningate kätte läks, kes teda 123 aastat käes pidasid: aga kahat- sesid Wenemaa walitsejad wäga, et linna, mis meere- äärne kaubalin on, olid ära kautanud. Kui siis se pitt hirmus põhjamaa sõda 1700 aastal hakkas ja Wene-, Rootsi-, Taani- ja Pohlamaa walitsejad sõdisid, tuli keiser Peeter I. nädal enne Mihklit Narwa alla teda ärawõtma, ja oli 80,000 meest wäge ja 185 suurt- tükki kaasa wõtnud. Kuningas, kes sel ajal Rootsis walitses, oli se, oma noore ea, wahwuse ja wapruse pärast kuulus Kaarel XII. Wiidi temale kohe sõna Rootsi, et wene wägi linna ümberpiirand, Pühajõel ja Sillamäel ning Waiwaru mägede peale suured wallid ja kantsid teinud, kummagi kohta 6000 meest pannud ja Narwa alla, Wepskülast kunni Soala,

kolmat kantsi loonud, kus suur wägi seismas ja linna peale lastmas oli.

Kuninga wägi oli kõik laiali, hulk lähemal, hulk kaugemal, suures hulgas teiste pealetükkijate wastu sõdimas, ja oli kaa ju sügisene aeg, mil lühikesed päewad, sadused külmad ilmad ja raskest teed sõawäe liikumist keelawad, seda pikkajaks ja waewaliseks teewad; maa peale selle tühjaks jöödud, muist põllud kaa hoopis tegemata jäänud ja rahwas enamiste metsa karand.

Sest kõigest ei hoolind noor kaheksateistkümnne aastane kuningas Kaarel koguniste, waid kogus seal ja tealt ülejäänud wäge kogu, nii palju kui ial oli saada: kutsus seal ja tealt, kus waenlase wastu wägi seismas oli, nii palju kui hädast täidis küsida ja anda, ning käskis kõik Rakweresse koguda, kuhu suurt moona aita oli muretsenud.

Tuli kuningas neli päewa enne Marti Bernu kandu Rakweresse, kus oma korjatud wäge eest leidis: aga polnud seda mite enam kui 8440 meest; omme-tigi oli julgust kül selle wähese rahwaga Narwa linnale api minna ja teda peasta.

Viis päewa enne Kadriinat jõudis linna alla, ja andis oma wäele aega lõunani puhata. Kohe pärast lõunat hakkas waenlase peale; ja tuli kaa korraсте suur lumesadu kange tuulega temale api, mis waenlase wastu silmi käis ja teda aitas wõita. Taplemine oli hirmus ja tegi öö pimedus temale otja. Wene wägi oli wõidetud, läks suure rutuga ära, jättis

toit oma sõa warandust ja moona senna, kus ta oli, et aga üle jõe peaseda. Aga Jumal paraku! kui tormates üle silla oli minemas, murdus sild ja uppus mitu tuhat meest ära. Ses hirmsas lahingis sai 18,000 wene ja 630 rootsi meest hukka, haawatuid oli kuninga wäest peale 1200 meest. Saagiks jäi platsi peale wõitja wõetawaks: 173 suurtüüki, 171 lippu, 24,000 püssi ja ilmotšata inimeste ja hobuse moona.

Neli aastat pärast seda tuli keiser Peter I., kui 14 rootsi laewa oli ärawõitnud, mis Emajõe suud olid hoidmas, ning kel igalühel 230 meest ja 14 suurtüüki peal oli, ja wõttis Tartu linna 14. Juulikuu päewal ära. Sai se tehtud, siis läks wägi otsekohe Narwa linna ümberpiirama. Keiser ise läks kaasa, et kui wõimalik linna kätte saada, ilma süüta wereärawalamist teelata. Enne kui tükilaskmine hakkas, laskis keiser kindral Horni küsida, kas heaga linna kätte saada? Aga se ei wastand sõnagi, muud kui hakkas kohe wallide pealt suuretükkidega müristama. Paisati siis wene leerist kahe päewaga 3000 pombi linna. Need panid teda mitmest kohast põlema ja tapsid palju linna rahwast. Jättis siis keiser kahest päewast lastmist seisma; ja läkitas wahemehe, kes kindraliga, kes linna hoidis, käteandmise pärast pidi rääkima: sest keiser teadis, et linnas ei moona ega wäge suurest ei olnud, ning et kaa Rootsi kuninga poolest sel korral apitulemist polnud loota. Se-pärast laskis kindral Hornile tähendada, et linna, mis ommetigi ei jõudnud hoida, heaga pidi käteandma ja were-

äravalamist keelma. Aga ei võtnud inimene ei kuulagi, waid hakkas ueste pealetükkijate peale lastma. Paistis siis wene wäe suuretüki wägi weel 7000 pombi linna, mis ütle mata kahju ja õnnetust tegiwad. Kodanikude häda ja ahastus oli ilma nõuuta, palusid kindralit Jumala keeli, et nende risti ja waewa wähen dada ja linna leppimise kaupa, nõnda kuida keiser ju kasele korrale seda küsinud, käte anda: aga ei võetud palwid kuulda. Jättis siis keiser weel kolmat korda tükilaskmist seisma ja saatis trumpetriga kindrali käte raamatu, kuhu oli sissekirjutand: „Mina annan sulle homme lõunast aega äraarwata, mis sa tahad teha ja mis õige on teha. Sul ei ole ei wäge ega moona kül, sina ei jõua linna hoida, abi ei saa sulle kuskilt poolt tulema; mispärast sina siis linna lased ärarikkuda ja tema wiletsat rahwast ärarahkuda? Mina pakun sulle ja linnale armu ja lõppeb kohe wereäravalamine, kui seltsamal tunnil tõutad homme lõunal linna mo käte anda. Kui seda teed, siis annan sulle luba oma wäega, mis sul weel järel on, Rootsi minna; ja ei pea minu wägi linna tülles ei wähe ma lapsi le liiga tegema, ega pea ei ühelegi hiukse karwa tema peas kowerdatama. Aga kui sa mo armupakkumist põlgad, siis ei saa ei linna ega tema kodanikude peale armu heidetama, ega pea siis ei hinggi peafema ega halastust leidma, ei noor, ei wana, ei naesed ega lapsed; waid kõik peab hukka saama ja mõõd neist läbi tungima.“

Kui seegi armusõna ei mõõdunud, siis lasti weel

2358 pombi linna peale ja tuli 9. Augusti-kun päewal wal ja müür, mis mere pool otjas wastu Narowa jõge on, maha. Joosti siis kohe wiest kohast felle õnnetuma linna peale tormi, ja wõeti feda wägi-felt. Kes jõuab ülesrääkida feda häda ja ahastust, feda tapmist ja wereärawalamist, mis seal siis sai olema! Ega jõudnud keiser muidu oma wäe tulise wihale otša teha, muud kui et oma enese käega neid mõõgaga läbi ajas, kelle hirmus wereahnus teelmisest ei hoolind. Kindral Horn oli Siwanowi kindla linna, mis teistpoolt jõge on ja weel wõtmata oli, eest ära peasenud; aga ei olnud moona ega saanud ennast kaugemine kui 9 päewa pidada, siis andis ennast linna kätte. Kui keisri ete tuli, lõi se tema kõrwa peale ja ütles: „Sina mõistmata! — kui sa teadsid, et sa linna ei jõudnud hoida, miks sa siis läksid ilma asjata werd ärawalama? Kas sa jõuad feda kurja, mis oled teinud, Jumala ees ära kosta?“

Sai siis Narwa lin nõnda Wenemaa walitsuse alla, ja et teda kül wäga oli rifutud ja õnnetust ja waewa wainu ajal paljugi temal olnud, aitas teda siiski keisri arm jälle peagi üles ja tegi kaubaajamisele hõlpu. Tuli igal aastal saa kaupa Hollandi maalt laewu palka, saelandu, linu ja kanepid wiima, tõiwad jenna palju raha ja muud tarwitawat kaup. Ehitasid kaupmehed Soala, mis 2 wersta linnast on, märka suured saewestid, kus ööd ja päewa aasta otša laudu ja plankiõid leigati. Peipse kaudu toodi Pihk-wast ja Ohdowast mitu sada lodja täit linu ja kanepid,

mis kõik Narwa kaupmeeste käe läbi wõõrale maale toimetati. Sai siis lin peagi rikkaks, ning tundsid tema kodanikud, et Jumal neile head teinud, neid Wenemaa ülema walitsejate käe alla heites.

12. West teeb imet.

(D. W. Masing: Maar. Näd. leht 1821, lehek. 266—269.)

Kõik wäga hea, tark ja terase meelega praua, kellest kõik suurt lugu pidasid ja tema wallarahwas teda ülewäga armastas, oli ühel hommikul kirjutamas, kui üks talupoja naene teda laskis wälja paluda. Eaks siis praua koe etetupa ja tuli Rikka Mardi naene Mari werise silmadega, nuttes ja hulgudes tema wastu, hakkas tema põlwele ümbert finni ja palus Mardi eest teda oma käe warju alla wõtta, ütles: „Pekjab mind igapäew ja tapleb ühte puhku, ja näete nüüd ise, auus praua! kuidas tema mind täna käpile wõtnud. Eunnäh! siin on hiukse tuust, mis ta mo peast täna hommiku kiskunud; kõik mo kondid on walu täis ja mo käewarred sinised.“

Praua kuulas siis naese käest, kust ja kuidas se tüli sel hommikul nende wahel tõusnud, märkas peagi, kus süü oli, ei lausund sõnagi, waid ütles: Dots! ja läks oma tupa. Natukesel aja pärast tuli tagasi, pudel käes, ja ütles: „Mine, mo laps, nüüd koju, wõta se pudel kaasa ja hoiat seda alati käe kõrwas. Kui siis juhtub, et mees sinuga hakkab nuriwema, siis rüüpa natukesest pudelist, ja mis sa rüüband, seda pea

nii kaua suus, kunni mees wait jääb ehk äraläheb: siis ja ialgi enam ei paha sõna tema käest ei saa, weel vähemalt hoopa.⁴ Naene läts ja tegi nõnda, aga tuli nelja nädala pärast jälle praua juure selsama pudeliga, mis ju oli tühjaks saanud, andis prauale tuhat tänu selle kalli lausjutud wee eest ja ütles: „Kangru Viisul ja Kestküla Kael oli se-sama-sugune wilets elu meestega: andsin siis mõlematele kaa natukest pudelist, mis praua, olge terve! mulle andis, ja elasid sest ajast nõnda kuida minagi wäga heaste oma meestega, ega saanud neil nõnda kui mulgi mite ei kuskilt poolt tüli olema. Palume siis nüüd kolmekesti: andke, armuline praua, meile weel üks pudeli täis seda kallist wet.

Praua kostis tõsiselt: „Wõta, mu laps, oma kaewu wet, se jõuab sedasama imet teha, kui sa seda waidlemise ajal suus pead; sest siis on so suu kinni ja tüli lõppeb ise enesest ära. Kui mees naest peksab, siis on sest muist ika naesel kõigeenam süüd, et ei mõista oma suud tallitseda, ega digel ajal wait olla.

13. Kella-laul.

(Saksa lauliku Schilleri laul: Das Lied von der Glocke.)

Kella kest, mis sauest tehtud,
Seatud mulda kindlaste.
Täna teeme kella walmis,
Rutu, poisid, tõtate!

Balge higi sees
Waewab ennast mees,
Kui ta tööd nii tahab teha,
Et wõiks sest kaa auu näha.

Se töö, mis meie teeme, (allib*)
Kül tõst juttu muidugi,
Hea sõna tõttu tema läheb
Weel jõudsamine edasi.

Sest pangem tähele, mis meie
Siin teeme nõdra jõuuga;
Kes tööd teeb ilma mõllemata,
Se tuleb totraks arwata.

Miks meile muidu mõistus loodi?
Eks mite seks, et inime
Kõik, mis ta käsi targu tegi,
Kaa äraarwaks targaste?

Kuuse pakud tooge seia,
Wiase neid tulesse!
Siis wõib tuli ahjus kääia
Walusamalt ülesse.

Pääb wask sulama,
Poisid, rutuga
Tina wase seka pange,
Siis ta joostes pole kange.

*) Kõik need sõnad, mis siin ja weel edespidi kalamise
mise töö wahel on seatud, on nagu walajameistri räägitud.
Ta seletab oma poistele, mis mõtad se walamise töö tema sees
sünnitab.

Mis mulla rüpes sügavaste
Müüd mele käsi valmistab,
Se kella tornist heledaste
Kord meie waewa kuulutab.
Sealt pärast meid ta kaa kostab
Weel mitme põlwe rahwale,
Ja nutjatega kaebdust tõstab
Ja kutsub rahwa palwele.
Mis ial inimeste elus
Kas rõõmu toob või kurvastust,
Se lihtab kella hinge külge,
Ja kel sest annab tunnistust.

Juba walged rakud käiwad,
Jo siis wast läind sulama.
Laske tuha soola sisse,
Siis on parem walada.
Wahust saagu kaa
Üsna puhtaks ta,
Selge wast, küll saate näha,
Selget healt võib pärast teha.

Sest tornist rõõmu helinaga
Kel teretab ju weikest last,
Kui elu hakul risti armu
Saab taale antud Sumalast.
Ei tea laps weel elu ete,
Kas head või kurja saadab käte;
Weel ema mure kaitseb teda,
Weel ta ei tunnud elust häda —

Siis igalt poolt sigineb otstata wara,
Ja täidab se aidad ja küüned kõik ära,
Et maja wenib ja kaswamas ruum.
Muus perenaene
Ja laste ema,
Se tallitab toas
Ja walitseb majas
Ja õues ja ajas.
Ta õpetab tütrid
Ja tallitseb poege,
Ja liigutab käsi,
Ei elades wäsi,
Ja targaste nüüd
Ta kaswatab hüüit,
Et firstud ja kastid täis kallimat wara;
Wof wuriseb kätte al hilja ja wara,
Ja hiilgawas kappides kogub ta kaa
Neid kangaid ja willu, mis toimetand ta,
Ei karda, et majale auni wõiks teha,
Ei waewa näha.

Rõõmust hiilgawa filmaga
Waatab peremees katukse unkaft
Kõik, mis nõutud taast waewaga:
Kangelt paistawad wäljade rajad,
Muusast' ehitud küüned, majad,
Aidad, salwed täis warandust head,
Põllul kerklewad wiljapead:

Uhfeste kiidab ta:
Kindel kui ilma maa
Maja on rajatud,
Radugu õnnetus!
Aga õnnega ei teegi
Ilmas kindlat kaupa teegi,
Õnnetusel kerge jalg.

Õdik on walmis, walamine
Warsti nüüd wõib hakata,
Aga ita tuleb enne
Palwe äralugeda.

Lööge wälja prunt!
Hoidku Jumal tuld!
Juba ahjust leegitsewad
Tule jõed wäljakeewad.

Kül tulus tuli tõeste,
Kui seda hoiab inime,
Õdik, mis ta teeb ja ehitab
Seks tule abi tarwitab:
Ent hirmus tule meelewald,
Kui lahti peaseb hoiu alt,
Kui ise läheb wäega
Teed enesele otsima.
Häda siis, kui tuli lahti
Mõllab mööda uulitsaid,
Õdik, kus ial leiab mahti,
Häwitades sedamaid,
Loodud wäed ei salli mite

Inimeste kätte tööd.
Pilwe rüpest
Kosutajat
Wihma sajab,
Pilwest peaseb ühtlase
Tuluke.
Kuulge kella wingumist!
Pahsti wist
Tuluke!
Were karwa
Taewas, — koit ei ole se!
Rahwa kära
Tõuseb seal
Teede peal!
Tuli, tuulest tagaetud,
Tõuseb rutu taewa poole,
Muru, suitsuga kõik kaetud.
Tunled tuledhuks jääwad,
Parred, palgid pragisewad,
Aknad puruks, laste kisa,
Papsi otšib ema, isa.
Tules loomad
Juisewad
Kõik seal jookseb segamine,
Õõ on päewa wääriline,
Õmber ühest käest lääb teise,
Pole seisu,
Ika peale purskab wesi,
Rajaltki ei puhka käsi,

Ega tuuleoog ei wäsi
Wäega peale tungimast,
Sädemid kaa ajamast:
Aida peale tuli kukub,
Kuiwast ölest finni hakkab;
Tuli tormab taewa poole
Tuhinal, kui peaks ta
Oma taha tõmbama
Kõik maailma ülespoole
Jõuuga.
Mõnuta
Seisab mees ja waatab taewa,
Kuida leel ta kätte waewa
Lõpetab, ei peastmist ole.

Tühjaks läind
Tule ase,
Mustad müürid seiswad üksi.
Alknaist läbi tuuled käiwad
Koledaste,
Sisse peaseb pilwe kaste
Ülewalt.
Üksford weel
Radund õnne
Inimene
Waatab, kurb on tema meel —
Siis rutu hakkab tööle jälle,
Et tuli kül ta paljaks teind,
Üks warandus jäi taale ika,

Ta omastel ei ole wiga,
Reist ükski pole hukka läind.

Maa on wase wastu wõtnud,
Juba fest on täidetud.

Kas saab kel nii walge ete,
Et kõik waew on tasutud?

Wast ehk raisku läind,
Kesta katki teind?

Meie loodame, — ehk juba
Kõik se lootus läinud hukka!

Nii kuidas lootes kätte waewa
Siin mulla sisse matame,
Nii külbab seemet inime,
Ja loodab, palwet saates taewa,
Et tõuseb mullast rõõmsaste.
Ja seemet, mis weel palju kallim,
Kaa matame wast nutuga,
Ja loodame, et omal ajal
Se ülestõuseb auuga.

Tornist kuulda

Galedat

Surnu kella

Helinat,

Kurwalt kostab tema leinakeele,

Surnut saates tema wiimse teele.

Oh, se on jo kallis naene

Armastaja laste ema,

Keda kole surmavägi
Mehe kõrvalt lahti tegi,
Päste hulgaft lahutas,
Mis ta üleskasvatas,
Mis ta ema murega
Hoidis, havis lõpmata.
Maja kallid siide kadund,
Surma orgu elama
Wiidi se, kes jenni olnud
Pere auus pidaja.
Tema heal on ärawaifnend,
Silm täis surma pimedust,
Lese majas wõdras elab,
Kel ei ole armastust.

Kunni kel on ärajahtund,
Jäägu seisma raske töö!
Nagu linnud jahutage
Dma meelt ja puhake!
Kui on eha kää,
Poiind õhtale
Nuttawad, neil muret pole,
Meistril mure wahet pole.

Päew on weeremas, teekäija
Annab walu jalgadele,
Ripub rutu koju poole.
Lambur ajab lambad koju,
Weiste kari,
Sile, kena nagu mari,

Mõirgab tülles,
Tutwat lauta äratundes.
Roorma al
Rõigub wanker,
Wiljast raske;
Wankri otjas
Viljest tehtud
Krantšike,
Peitajate rahwas tõttab
Talgule.
Pinnaš käre waitneb ära,
Armsa küündla walge ümber
Kogub rõõmsast' majarahwas,
Pinna wäraw kargab luffu.
Pime, kole
On kõik maa nüüd,
Kodanikul hirmu pole
Pimedas,
Dõ kül sõbraks kurjadele,
Aga kätšu film on walwamas.

Püha seadus, taewasugu,
Kes ja inimeste lugu
Seadšid, kofulepitasiš,
Kes ja linnad asutasid,
Kes ja saatšid inimese
Metša elust linnadesse,
Ja seal teda õpetasiš,
Tema wiisiš pehmitasiš,

Kõitsid kinni tema meele
Armastuses isamaale!

Tuhat wirtu kät on liikwel,
Teine teist need aitamas,
Igaühe töö ja tarkus
Oma jõudu näitamas.
Meistrid, sellid ühel meelel
Baewa näewad rõõmuga,
Kindla seaduse warjul
Julged wõiwad elada.
Töö on inimese ehe,
Tööst taal' tuleb warandus;
Oma au jääb kuningale,
Meie au on usinns.

Kallis rahu,
Leppimine,
Jääge, jääge
Seia linna elama!
Ärgu se päew tulgu ilmas,
Millal hirmsa sõa salgud
Tema rahu kautawad,
Millal taewas,
Nii kui muidu eha walgest
Punetab,
Linna, küla põlemisest
Hirmsal wiisil lõkendab!

Nüüd wõib kesta katki teha,
Oma kohut on ta teind,

Külap pea saame näha
Kas kõik häästi korda läind.

Poisid, taguge,
Kesta lõhkuge!

Ega kel saa enne nähtud,
Kui wast kesi sai puruks tehtud.

Kül meister kesta katki teha
Wõib digel ajal kahjuta,
Ent häda siis, kui ise peaseb
Wast lahti tule jõgena!
Siis tema kõue mürinaga
Reeb wälja lõhkend maja seest,
Ja ühtegi, mis wastu juhtub,
Ei pease tema wiha eest;
Kus pime wägi hullupööra
On mõllamas, kõik kaub ära;
Kus rahwas hakkab mässama,
Kõik on seal peab kaduma.

Kül hirmus se, kui salamahti
Kesi linnas kaswab waenu juur,
Kui rahwas, seadusest lahti,
On mässamas, ja wiha suur;
Siis ülekohus tõmbab kella,
Et wingub hirmsa healega,
Mis rahu pidi kuulutama,
Se kutsub rahwast mässama.

Kõik kiusab priust, karjub digust,
Ei karda ükski Jumalat;

Kes enne rahus pead toitsid,
 Reed on nüüd nagu mõrtsukad.
 Ja naesed metsaliste kombel
 On maiad were järele,
 Ja waenlast tappa hundi hambal
 On neile nagu nalja töö.
 Ei peeta ühtegi veel pühaks,
 Kõik käsu kartus kahaneb,
 Mis hea ja õige, se läind tühjaks,
 Ja ülekohus walitseb.
 Võukoera wiha hirmus wistist',
 Ei ükski tiigrit tallitse,
 Ent palju hirmsam metsalistest
 On jampsiks läinud inime.
 Kes pimedale küünalt annab?
 Sest walgust temale ei saa,
 Ta tormist peast aga süütab
 Kõik hooned seega põlema.

Õnne Jumal andis mulle:

Waadake, kui kenast' kel,
 Nagu munafoor nii file,
 Hiilgab päewa paistusel.

Üleülitse ta

Ilma wigata,

Kirjad peal on kenad näha,

Wõiwad auu meile teha.

Et koguge

Nüüd poisid kogu ümber kella,

Et ta saaks pandud nime alla:
Konfordiaaks *) teda hüame.

Ta märkuandjaks saagu koguduses,
Et koguks ühel meelel, armastuses!

Se olgu süitast kella töö,
Mis tarwis teda walame:

Ta peab üle ilma maade
Seal torni otsas rippuma,

Ja taewa riipes edespidi
Kui pilwe naaber kerklema.

Kui tähed taewas loojat kiitwad
Ja aasta aegu seadwad sealt,

Nii peab kel kaa healeks saama,
Mis meile kostab ülewalt,

Mis aga suuri, tähtsaid asju
Sealt meile maha kuulutab,

Ja aasta kiirel wahetusel
Meil' aja lendu tähendab.

Et ta kül ilma südameta,
Ta siiski osa wõtab sest,

Mis heitlik, ilmapealne elu
Kaa paneb kandma inimest.

Ja nagu kõla kõrwast kaub,
Mis tornist waljust heliseb,

Nii näidaku ta, et kõik waub,
Et maine asi otša läab.

*) Se on maakeele: Kokuleppimine. W. t.

Poisid rutu kõie waral
 Kella hauast winnake,
 Et ta tõuseks heale riiki,
 Kust võib kosta rahwale!
 Tõstke, tõmmake!
 Juba liigub se!
 Rõõmu tema tähendagu,
 Rahu meile kuulutagu!

14. Elewant.

(D. W. Masing: Pühapäewa Wahelug. lehek. 87—101.)

Kui Wanas Testamentis Makkabeide 1. raamatus 6. peatükis loeme, et kuningas Antiohus Cipator Juuda wastu läinud sõdima ja ütle mata wäge koku sundinud, selle arus 32 eelewanti olnud, mis sõa tarwis õpetud: siis seal nõnda leiame kirjutud:

1. Makkab. 6, 34: Ja eelewantidele näitsid nemad punast wiina=marja ja moori=marja wiina, et nemad neid sõta pidid walmistama. 35. Ja nemad seadsid need lojused wäehulkade sêta ja panid iga eelewanti juure tuhat meest raudriidega, mis rõngastest tehtud ja wass kübarad nende pähä, ja wiisfada rüütlit oli iga lojuse juure pandud. 36. Need olid, sêda mööda kuid aeg andis, seal, kus ial se lojus oli; ja kuhu ta ial läks, läksid nemad kaa: ei nemad seisnud temast ära. 37. Ja nende peal olid puu=tornid, mis tugewad, ja iga lojust katsid, ja olid riistapuundega ümber ja ümber kinnipandud: ja iga

lojuse peal olid kolm neljatkümmend tugewat meest, kes nende pealt sõdisid ja üks India=maa mees, kes ta juures õppind.

Imesteleb küll inimene, kui seda kuuleb, ja tahab kaa kui uskmatagi näidata, et ühe ainsa lojuse selga 33 sõdijat mahtunud ja weel pealegi üks India=maa mees, kes temaga õppind; ja wõtaks wahest mõni teadmata ja kitsiku arwuga seda ehk weel walekski panna, kui mite püha kirja tunnistust tema käte poleks annetud.

India=maa on nõnda kui ennemuiste praegugi weel alles eelewantisid täis, mis meie põlwe rahwale sedasama imet näitawad, mis ju wanasti temast nähti ja kuuldi. Se=sama lojus on ilmmääratu kehaga Jumalast loodud, ja nähtawas ilmas maaloomade seas kõige suurem ja meele ja tarkuse poolest kõige elajate seas kõige targem; nõnda et üks meeleline inimene, kes teda näeb, püha Taawetiga tunnistab ja ütleb: Oh! kui suured on so teud, Jehowa! — wäga sügawad on so mõtted! — Paul 92. salm 5.

Kõik, mis temast läheme kuulutama, se kõik aina selge ime. Selewant on pärite palawa Ida=India=maa lojus: leiatakse teda kaa Ahwrika=maal kõigist paigust, aga se on teist sugu ja feltsi. Tema keha on ütlemata suur; tema jalad paraja mehe kõrgused ja tugewa mehe paksused. Läheb kaunis mees, kübar peas, kummardamata tema kõhu alt läbi, ja on tema kõrgust maa rajalt selja pinnani poolkolmat jülda.

Need eelewantid, mis Persia kuningas Sah Nadir

1745 Peeterburri kadund keisripraua Elisabetile meeleheats saatis, olid weel suuremad: puudus aga piisut kolmest süllast.

Raskuse poolest on teada, et niisugune elajas seitse ehk kahetja tuhat naela kaalub: mis niisama palju teeb, kui peaks 24 nuumhärja ehk sirkasit kaalu peale pandama.

Tema jalad on kui paksud liha tambid ehk sambad, ega wõi kaa peenemad olla, sest et muidu seda määratumat keha ei suudaks kanda, ega temale toetuseks olla. Jalalaba ei ole koguniste näha, sest et sääрте liha, mis kotis ripub, teda ärawarjab: aga on wiis küüneaga warwast iga lawa otšas, ja jala tallad kõige tihedama sarwtallaga otse kui rauutud.

Pea tahab keha wastu kui wähenene olla, aga kõrwad ripuwad kahelt poolt kui ilmlaiad kufelõpused, ehk kui suured tõura nahad: neid tema liigutab, kui wihaseks saab ja jooksu heidab; ja siis nendega plaksutab, kui peaks suurt lina löödama. Silmad on pisikesed, aga wäga terased, ja näitawad selgeste üles, et tema wäga meeleline loom on, kes kõik teraselt tähelepaneb ja pea kui inimene meelt mööda kõik oskab äramõtelda ja äraarwata.

Alga tema lot on imelikum kui ime. Se on otse tema pealmine mõk, ehk tema nina, mis kui üks poolteist süllane toik tema kahe määratuma fihwade wahel, mis kahelt poolt sunst wäljatulewad, maharipub. Ülewalt on tema nii paks kui ühekja ehk kümne tolline palk, aga lasseb otša poole peenemaks koku, nõnda et

eest-otfäst enam ei ole kui kolm tolli. Se on tema kõige kallim ja tulusam liige, mis sees hoopis õdnes. Sellega tema imet ja imetegusid, muist kui inimene oma kättega, teeb. Mõnad, mis loti suus, kui sõrmi pruugib; ja on temal nende sees niisamasugune ärgas tundmine kui inimeselgi oma näpu otsades. Et se nõnda on, seda kõigest sellest selgeste näha ja tunda, mis ta ial temaga teeb.

Ots, kus loti suu, on kummer kui üks weike kausi- ehk kapakene, kuhu niidikera sisse mahub; sõrw on ümberaetud, nõnda kui sea kars, muud kui et aga paksem ja suurem, ning seep se on, mis loti mõtaks tutsuwad, miska niisugust tööd teeb, kuidas inimene oma sõrmedega. Sellega tema lilli nopib ja neid kimpu koidab, kõige peenemat raha maast üleswõtab, paela sõlme lööb ehk sõlmest lahti teeb; pudeli pealt korki ärawõttab, wõtmega lukku lahti ehk kinnikäänab; pandlaid lahtiwõtab ja kinnipaneb ja weel muud imet teeb.

Mõnikord, kui tahab inimest, kes teda on nartinnud, ilma tema wigata karistada, tõmbab loti täis wet, ning seda kui kõige kangemast tule=pritsist kahe ehk kolmekümne sammuga pealt inimese peale purskab, wahelt nii suure wäega, et teda ümber ja ümber paistab. Niisugune tark meel sel loomal, ja niisugune imelik jõud ja tundmine tema lotis, ja ommetigi elajas ise ihu poolest näutu ja ropu kehaga ja kujukaga loodud. Kael on nõnda lühikene, et pea muist kui keha külles; suu on kurgu al, seal kus tolf ehk lot

õdige pakssem. Kummaltki poolt suust tuleb kihw wälja, mis nii paks ja niisama pikk ja kaa nõndasamuti paenus kui ümmargune ja tahumata ree tallapuu, muud kui et aga ots teraw. Se jeda annab, mis eelewantiluuts nimetawad, ning kellest treialid, tislariid ja muud kõiksuguniid kallid asju teewad, mis wäga suures hinnas. Tema on walge kui lumi. Klawerite walged sõrmulised temaga woorderdud ehk wurneeritud. Kihwad on juurest otsani süld ja kaks jalga pikkad: nendega tema oma waenlast läbiajab.

Tema nahk on tugewa tallanaha paksune, aga et ta kül se-sugune, siis ommetigi õrn ja hel kül, et löömist kardab ja kärblased, parmut ja sääsed temale waewa teewad. Kui linnud temale asu ei anna, siis murrab suure puuoksa maha ja sellega neid enese kallalt äraajab. Karwa temal seljas ep ole, muud kui et arwaste siin ja seal mõned ükslased harjased seisawad. Tema silma riipsed on jala pikkused ja paraja raud-sukawarda paksused. Saba ei ole pikkem kui kõrwad; tema otsas nähakse suur top ehk kimp okaid olewat.

Niisugune päratu ja määratu lojus, mis niisama suur, kui oleks 24 sirtasit kokuwalatud, tarwitseb kül paljugi omaks ülespidamiseks. Oleks tema kiskjas ehk murdjas kui hunt, karu, lõwi, pardel ehk tiiger, kes teda siis jaksaks täita? Murrats tõe poolest kõik maailma ära ja häwitaks elajate-, wiimaks inimesegi sugu maa pealt ära. Aga Issanda tarkus jeda nõnda seadnud, et ta sellega lepiu ja sellega ennast

toidab, mis maa kannab. Sööb rohtu, heina, puu lehti, wõsukest, riisi ja muud, mis kui selle sarnast leiab. Kõik toitu, mis wõtab, lotiga kui käega suhu paneb. Kui puuokse ehk lehti tahab süüa, siis enne weel kui mahamurrab, kõwaste neid peksab ja raputab, et sipelgaid ehk muud suhu ei saaks, ehk kui ämbliku wõrku külles näeb olewat, siis seda ärawõtab ja ärawiskab. Sööb tema kül paljugi, kuidas igaüks tema keha järele ju enesestki mõistab arvata. Need mis kodused eelewantid, neile päewas 100 naela riisipudru feedetakse, kellest katud teewad ja tema ete panewad. Need kats, mis ülemal oleme nimetanud, ning mis keisriprauale meeleheaks olid läkitud, saiwad päewas 40 naela riisipudru, niisama palju leiba ja sellesama wõrt kõigeparemat lehtheina, peale se weel üks wedro, ehk 12 toopi joodawat wiina.

Kõik muud elajad wiina ja muud kangel joomaaega kui surma kardawad, aga eelewant neid armastab, sest et ütle mata wiinamais. Se-pärast, kui teda tahtwad sundida, et enam peab tegema, kui õigus küsida, ehk et warmalt ja jõudsalt peale peab hakkama, siis temale wiina pudelit näitawad ja tõutawad temale anda, kui töö walmis saanud. Nuttab siis kõigest wäest. Se-sama asi meile seda ülemal nimetud 34. salmi seletab ja annab mõista, mis se tähendab, kui seal loeme: Ja eelewantidele näitsid nemad wiinamarja- ja moorimarja-wiina, et neid sõta tahtsid walmistada. Se on: olid parajaste waenlase peale minemas ja tema peale

hakkamas, ning näitsid eelewantidele wiina, mis pärast
kui palka meeleheaks pidid saama, kui lahingis julged
ja wahwad pidid olema.

Aga Zumal paraku! kui tema pärast ei saa, mis
tõutati; ehk kui tema seda nõnda ei saa, kuidas seda
temale näidati, siis inimest, kes teda petnud, sealhambas
paigas tapab, ehk kui sel korral tema käest peaseb,
aasta, kahe ehk kolme tagant, kui ete juhust, otja teeb.

Narrimist, pilkamist, löömist ehk vähemasti liiga
tema koguniste ei jalli ega kannata, et tema küll seda
juureks ei pane, kui piisikesed lapsukesed, kes temaga
õppind, teda näkkawad, otse kui mõistaks, et rumalad
ja lapse meeleaga loomad omas wallatuses ei tea ega
mõista, mis teewad: aga kui ommetigi wahest nende
peale wihaseks saab, siis natukest wet oma lotti tõmbab
ja nende filmi purstab, ehk wõtab kaa witsukese ja
tõmbab sellega paar korda mööda reisi, et temast sei-
sawad ja äralähewad. Wana inimesele seda armu
ei tee, waid teda furnuks lööb ehk wigaseks teeb.

Patawia linnas, mis Hollandi kuninga pärast,
aga India-maal on, elas üks rätsep seal uulitsal, kusi
kuberneri eelewantid läbikäisid, kui joomale läksid.
Se inimene armastas õunu, ning sellepärast neid ita
oma töölaual peal pidas, mis afna al seisid ja kus
ise peal istus. Üks neist eelewantidest, mis igapäew
tema afna alt möödaläksid, armastas õunu nõnda kui
rätsepi ja wõttis igakord, kui mööda läks, õuna ehk
kaks, sest et afnad lahti peeti. Sallis inimene seda
efiohtas, aga kui palumata wõõras wiimaks liig julgeks

läks, ega enam kahe eht kolmega tahtnud leppida, tuli inimese meel pahaks ja pistis nõlaga elaja lotti. Pojus läks lausumata jõe, jõi oma janu otša, aga tõmbas kaa weel pealegi loti täis wet. Kui rätsepa akna alla sai, jäi seisma ja purskas feda, mis kaasa oli toonud, inimese peale, kastis teda, tema õmblust ja tuba märjaks, et ujus.

Tema on väga tšane ja ärda südamega loom, kes kellegi peale ei tule, olgu siis et teda äritakse, eht et tema jooksu aeg on ja ta mite poleks ligi saanud. Heaga võib kõige vähem lapsukene teda sundida kuidagi tahab, ja kes ärda, lahke ja hella wiisiga tema ümber käib, feda kõigest südamest armas-
tab, tema poole hoiab ja tema eest seisab. Aga kes feda vähemasti head temale teinud, feda ita mälestab, ega omas kõige tulisemas wihaski feda unusta, et se-
sugune tema heategija olnud. On tema küll väga auuahne ning näitab nõnda, kui peaks inimese käest, feda teenib, feda küsima, et ennast oma rammu kohast tema wastu põrmuks arwab, feda sallib, kellega kannab, ja feda nii kaua aitab, kui teda näeb mõistliku olewat ja temaga mõistlikult ümberkäiwat; aga kui feda enam ep ole, siis ta teda kui põrmu põrmuks teeb.

Kui hobusel kaa eelewanti meelt oleks, mis ta siis küll mitukorda oma meeletuma peremehega teeks?
— Arwan küll, et siis enam hobused kui hobuse pere-
mehi ilmas saaks olema. Et feda, mis temast oleme
tiitnud, tõeks finnitame, nimetame, mis tuleb:

Asmeri linnas India-maal oli üks eelewant õppind

ühhe naese käest, kel turu peal weike laudpoetene oli, kus kapstaid müüs, igakord kui möödaläts, pisut lehti ehk muud tühja meelehead saama. Sündis, et elajas jooksu ajal kohase ligi polnud saanud ja sellepärast kui hulluks läind läbi uulitsaid jooksis, wiimaks turu peale tuli, ukjed, aknad klatki, rahwast furnuks ldi ja turu poetesed ümberluskas. Kui se kaupleja naesterahwas nägi, mis teistele sündis, ruttas tema omast poet wälja ja heitis jooksu, ega mõtelnud selle suure hirmu ja ehmatusega oma kolmeaastase tütrekele peale, teda poodi mahajättis. Kui eelewant oma tutwa poet sai, jäi ta seisma, ja kui lapsukest nägi wärisewat ja teda kuulis karjumat, wõttis tema määratuma korni, kus kapstapäid sees, loopis neid wälja, pani lapsukest sisse ja tõstis teda korniga kaubalaua peale. Jäi siis weel tüf aega senna seisma, otse kui oleks järele arwand, missugust paha tema nüüd kdi teinud: wiimaks pööris ümber, läks norus koju, kui oleks temal häbi olnud, et hullu tööd teinud.

Kui ülemal kuendamas esimese Mattabeide raamatu peatükis 37. salmis nõnda kirjutud, et peale neid 33 sõdijat iga lojuse peal weel üks India-maamees olnud, kes temaga õppind, siis seda tuleb nõnda mõista:

Se-sama temaga õppind mees on tema juhataja ja diendaja, teda isinimega kornatiks kutsutakse. Se olgu üks tasane, mõistlik ja targa meelega inimene, kes oma lojuse meelt, tema wiisid ja ammetid diete tunneb: kui seda ep ole, siis elajas teda ei salli,

tema sõna ei võta, ega teda kuula. Aga kui kornat se-sugune, kuida eelewant tahab, siis ta temast suurt lugu peab, teda südamest armastab ja igakord ku peale minna teda lotiga oma pealae peale tõstab, sest et inimene seal istub, kui teda on diendamas. Kornatil ei ole muud käes kui üks raudwitsukene, mis otjast haaki kõwerdud, sellega kõik lojusele tähendab. Eelewant on kõige tugewam koormakandja ja üks tõsine ja selge wen-lojus. Pannakse wäga kawatlad sadulat tema selga ja jenna 4000 naela koormat peale, mis lojus weel isegi oma lotiga aitab peale tõsta ja seada. Suurtlugu rahwas ja se-sugused, kes teda jõudwad pidada, toimetawad oma teekäimised temaga ära ja sõidawad tema seljas. Kui rikkad temaga sõidawad, siis wäga ilusad kerged majakesed tema selga asutakse, kus teekäijad kui kenas kambris istuwad, magawad ja liiguwad.

Ennemuiste, nõnda kui sest nimetud püha kirja peatükist õpime, eelewanti sõas pruugiti, mis weel meilegi päiwil mõnes laia India-maa riigis sünnib; aga sest ajast, et inimene õppind püssirohtu tegema ja suuretükkide ja püssidega sõdima, temast sõas enam abi saa olema, sest et ju enne mahalastakse, enne kui waenlase ligi saab jõudma.

Tema paras iga on 150 aastat, aga on kaa niisugused olnud, kellest wissiste teada, et 200 ja teised weel mõni kümme-kond aastaid pealegi wanaks saanud. Kahetümne-aastal on tema täies kasvus: siis hakkab poegima, toob armaste kaks, muist

aga ika ühe poja, kellega weel kord nii kaua käib
kui inimene.

Selewantid käiwad tropis ja karjakaupa koos,
nõnda et 30 ehk 40 ühte jeltsi hoiawad. Need mis
kodused sedasugu elajad, on ehk kodupaigas sündinud
ja kaswatud, ehk niisugused, mis koduse emasega mets-
karjast koju petetud ja taltsaks tehtud.

15. Palwe sõa korral.

(Saksa lauliku Körneri laul.)

Jumal, ma palun sind!

Tüki on paakumas, hukatus jõuab,
Pea ehk surm minu hinge kaa nõuab.

Wägede Issand, ma palun sind:

Jumal, oh saada mind!

Jumal, oh saada mind!

Annad sa surma, ehk teed, et ma wõidan,
Issa, so tahtmise alla ma heidan!

Heaks tuleb kõik, kuidas saadad mind!

Jumal, ma tunnen sind.

Jumal, ma tunnen sind!

Wälja peal närtsiwad died ja lehed,
Lahingis langewad wõitlejad mehed.

Jumal, so tegudest tunnen sind!

Sunnista armust mind!

Sunnista armust mind!

Ennast so hoolets ma olen nüüd pannud,
Elu wõid sirva ka wõtta, kes annud.

Sunnista eluks ja surmaks mind!

Jumal, ma tänan sind.

Jumal, ma tänan sind!

Isamaad, usku, kõik kallimat wara

Hoian ma, keelan sest waenlase ära.

Wõites ehk surres ma tänan sind!

Päri, oh Jumal, mind!

Päri, mo Jumal, mind!

Pean ma surema, katab mind wari,

Jookseb ehk haawadest täna mo weri,

Siis, minu Issa, siis päri mind!

Jumal, ma palun sind.

W. R.

16. Tesk mees.

Se waene sauna hurtsik

On rõõmu päiwi näind;

Nüüd armukesed kadund,

Ja rõõm on tühjaks läind.

Mul oli armas naene

Ja armjad lapsed kaa.

Nüüd olen lesk ja waene

Ja ilma lapseta.

Kui surm on mullu talwe

Siit külast läbi käind,

Siis siit ja sealt ta korjas,

Mind on ta paljaks teind!

Nüüd olen üksi jälle
Kui mahajäänud lind,
Oh jõuaks surm kaa mulle
Ja koristaks kaa mind!

17. Kewade.

Mets ja maa on lumest paljad,
Veige tuul neid kosutab;
Wäljad, luhad jälle haljad,
Kõik maailm nüüd rõõmustab.

Tihimaks lääb puude wari,
Vilkekesed õitsewad;
Liblikad ja linnu kari
Mööda õisi lendawad.

Õukekesed lõowad tralli,
Metsalinnud laulawad;
Lapsed lastwad kuterpalli,
Mängiwad ja hõiskawad.

Kõik on rõõmus, ei ma tohi
Siis weel mures leinata.
Kewade on mõnus rohi,
Muret äraajama.

18. Lahkumine.

Se nõnda seatud Jumalast,
Et lahkuma kaa armsamast
Sa pead, jah, pead.

Et lahkmisest ühtegi
Ei ole raskem, ommeti
Sa tead, jah, tead.

Waat', lillakesed wälja peal
Need ditsewad nii kenast' seal,
Ent oota, jah, oota!
Mis hommitul on ditsenud
On õhtu juba närtsinud,
Sest waata, jah, waata!

On sul üks armas sõber kaa,
Siis teda kalliks pidama
Oh rutta, jah, rutta!
Kül pärast pisut aega näed,
Et temastki sa ilma jääd,
Siis nuta, jah, nuta!

Muud kui et ifa mälestad:
Kui inimesed lahkuwad,
Teist kokusaamist loodawad,
Jah, loodawad, jah, loodawad!

19. N ä k.

Wesi woolab, wesi weereb,
Ruttab alla rahuta.
Kiwi otsas, jõe kaldal
Istub noormees õngega.

Mõttes waatab wette mängi
Süda, selge rahu sees;
Iõe põhjast, päewa paistel
Tõuseb neitsit tema ees.

Lausa juuga laulab neitsit:

„Miks sa petad, poisike,
„Kawalaste kalufesi
„Ema sülest surmale?

„Kalad kalli ema kaisus
„Rõõmsas rahus elawad,
„Mäng'wad märga teeda mööda,
„Mureta ja nobedad;

„Aga waewa, aiwa valu
„Saab sull' kurja ilma pealt,
„Tule kermest' ema kaisu,
„Rahu leiad, rõõmu sealt!“

Wesi woolab, wesi weereb,
Kiwi külge laene lõõb,
Rahu südamest läks raistu,
Meel ja mõte haigeks jääb.

„Ema, kallid eidekene,
„Bii mind waest nüüd warjule!“
Hüab wilets, langeb wete,
Laened katwad hooljaste.

20. Jänes ja siil.

Üks ennemuistene jut.

Se lugu, lapsed, on küll weider kuulda, aga tõsi ta ika peab olema, sest minu wanaisa, kelle juust ma mitu korda seda olen kuulnud, ütles igakord: „Tõsi, mo poeg, se ika on, muidu ei võiks jo sest rääkida.“ Aga lugu oli nõnda.

Se oli sügise kallil pühapäewa hommikul, tatrakõrtsed, päew oli parajaste tõusnud, üle kõrrewälja käis see hommikutuul, lõukesed laulsid taewa al, mesilinnud olid tatarde kallal, inimesed läksid kirikusse, pühapäewa riided seljas, kõik loomad rõõmustasid ja siil kaa.

Aga siil seisis, käed wahelite, oma maja ukse ees, wahtis tuult ja ajas madala healega laulujorinat nii kenaste, kuidas kallil pühapäewa hommikul siil ial oskab laulda. Põlmeise wahel tuli temale se mõte: „Senni kui naesterahwas toas lapsi kasib ja harib, lähen ma ommeti natukest waatama, mis minu nairid teewad.“ Aga se nairismaa oli siili maja ligidal, ja sest et tema perega sagedaste neid käis katsumas, luges tema neid omaks nairisteks.

Siil tõmbas koja ukse kinni ja siis hakkas nairismaa poole minema. Ei olnud ta veel palju maad käinud ja pidi just ümber kadaka pööras kallama, siis jänes juhtus vastu, kes kaa asja pärast oli kotu äraläinud, oma kopsaid waatama. Kui siil jänest nägi, ütles wiisakalt: „tere hommikust!“ Aga jänes, kes

omast meelest suur isand oli ja hirmus uhke pealegi, ei võtnud terwist wastu, waid ütles, nina püsti: „Mis sina siin wara hommikul ronid?“ „Mina patseerin!“ wastas siil. „Sina patseerid,“ hirmutas jännes, „kas ja oma jalgu paremine ei wõi pruukida?“ Seda pilkamist pani siil hirmus pahaks, ta kallis muidu kõik, aga oma jalgu tema ei lastnud tentada, sest need olid temale kõwerad loodud. „Sa mõtled wist,“ ütles siil, „et sul paremad jalad on kui minul ja et sa nendega enam jõuad kui mina.“ „Se on muidugi teada!“ pani jännes wastu. „Se tahaks weel enne katsuda,“ wastas siil, „ma wean sinuga kihla: kui mõlemad wõidu jookseme, ma lasen sinust mööda.“ Jännes puhkes naerma: „Se on jo üsna narri jut, sina kõwerjalg! Aga on sul nii suur himu, tule wälja! Mis peab wõidupalgaks olema?“ „Kuld-
tufat ja pudel wiina,“ wastas siil. „Olgu peale,“ ütles jännes, „lööme kät ja läki siis jalgu katsuma!“ „Ega sellega pole nii suurt ruttu,“ wastas siil, „ma ei ole täna weel einet suhu saanud, lähen enne natukest pruukosti wõtma, poole tunni pärast olen jälle siin paigal.“

Jännes oli seega rahul ja siil läks koju poole. „Dot' oot,“ mõtles siil, „küll ma sinust jagu saan! Tema loodab aga oma pika jalgade peale. Olgu ta suurem kui isand, toru ta isa on ja maksma peab ommeti.“ Kodu ütles siil oma naesele: „Wana kallis, pane rutu riided selga, ja pead minuga wäljale minema.“ „Mis pärast?“ küsis naene. „Meie oleme

jänesega kihla wedanud kuldrukati ja pudeli wiina pärašt, et ma temaga tahan wõidu joosta, ja sina pead kaa ligi tulema." „Oh sa kallid aeg," karjatas siili naene, „kas sa peast oled nõdraks läinud, kas sa üsna meelest ära oled, et sa jänesega tahad wõidu joosta?" „Pea suud!" käristas siil, „se olgu mulle mureks! Rutu, pane ennast walmis ja lähme siis?" Mis siili naene muud pidi tegema kui mehe sõna kuulma.

Tee peal ütles siil naesele: „Kuule nüüd, mis ma sulle ütlen. Waata, seal pika wälja peal peab meie wõidujooks siindima. Jänes jookseb teises wauš, mina teises ja sealt ülevalt hakkame peale. Sul ei ole muud tegemist, kui et sa seia alla wagusse istuma jääd ja kui jänes joostes seia jõuab, siis hüüa tema vastu: Juba olen siin!"

Kui wäljale said, juhatas siil naesele paika ja ise läks teise poole, kus jänes teda juba ootas. „Kas laseme nüüd?" küsis jänes. „Laseme!" wastas siil. Igauks astus oma wagusse, jänes luges: Üks, kaks, kolm! ja nagu nool pani minema alla poole. Siil jooksis aga üks sammukaks ehk kolm, siis kükitas maha ja jäi istuma.

Kui jänes tuhat nelja alla poole jõudis, hüüdis siili naene: „Juba olen siin!" Jänes kohkus ja pani wäga imeks, ta arwas, et se siil ise pidi olema, kes tema vastu hüüdis; sest seda teab igamees, et siili naesel üsna mehe nägu on.

Aga jänes mõtles: mis pagana lugu se on? ja

hüüdis: „Lätkem weel üksford ülespoole!“ Ja jälle ta heitis jooksu nagu tuul, et kõrvad peas aga lendasid. Siili emand jäi wagu si paigale. Sai jänese teise poole, hüüdis jälle siil: „Suba olen siin!“ Aga jänese, wiha täis, karjus: „Katsume weel üksford!“ „Minu pärast, kas jada korda weel, kui sul himmu on,“ kostis siil. Nõnda jooksis jänese seitsekümme kolm korda, ja siil sai ika temast wõitu. Igakord, kui ta ülespoole ehk allapoole sai, hüüdisid kas siil wõi tema naene: „Suba olen siin!“

Aga seitsemekümme neljandal korral ei saanud jänese enam tee otsta. Kest tee peal kukkus maha, suust ninast veri wäljas, ja oli surnud. Aga siil wõttis kuldustati ja wiinapudeli, kukkus naese wauks ära ja läks temaga rõõmsaste koju, ja kui ta weel ei ole hinge heitnud, siis on ta wist alles hinges.

Nõnda se on sündinud, et Pikanõmme wälja peal siil jänese surnuks jooksis ja sest ajast ei ole ükski jänese enam usaldanud Pikanõmme siiliga wõidu jooSta.

Sest loost tahab õppida, esiteks: et ükski, olgu tema kaa omast meelest kuigi suur isand, ei tohi madalat meest pilgata, kui se kaa muud ei ole kui paljas siil. Ja teiseks, et se ika hea on, kui keegi naest wõtab, et ta niisugust wõtab oma sugu rahwa seas, kes näu ja kombete poolest üsna tema sarnane. On ta ise siil, siis wõtku kaa siili omale naeseks j. n. e.

21. Kibuwitsa - neitsit.

Üks ennemuistene jut.

Vanal ajal elas üks kuningas oma prauaga, kel lapsi ei olnud. Igapäew nemad ohkasid: „Oh, peaks meil aga last olema!“ aga jäid ommeti ilma lapseta. Siis juhtus kord, kui kuninga praua jões oli suplemas, et üks suur kon nina weest väljapistis ja krookjudes temale kuulutas: „Ole rahul, ennegu aasta möödaläheb, tood sa tütre ilmale.“ Ja nõnda se oli ka. Kuninga praua sai käima peale ja tõi tütre ilmale, se oli nii ilusa näuga, et kuningas väga rõõmsaks sai ja lapsele suured warrud walmistas.

Kõik sugulased ja sõbrad said warrule palutud ja pealegi ka targad nõianaesed, et nemad lapsele head pidid soowima. Reid oli seal kuningriigis üleüldsi kolmeteistkümmend, aga sest et kuningal enam kuld- taldreleid ei olnud kui üks ainuke tosin, pidi üks neist kutsumata jääma. Warrud said väga auusaste ära- peetud, ja kui warrulised ju minekit hakkasid tegema, astusid targad naesed weel lapse juure temale midagi õnne soowima. Esimene soowis temale tasest meelt, teine ilusat nägu, kolmas rikkust ja nõnda teine iga teist asja, mis inimese elu wõib õnneliseks teha. Oli üksteistkümmes parajaste oma õnnesõna lausunud, läks üks lahki ja kolmasteistkümmes tark, kes palumata oli jäänud, astus wihase näuga ilma teretamata tupa ja hüüdis walju healega: „Kui kuningatütar wieteist- kümneaastaseks saab, siis ta enesele kedrwarrega teeb

wiga ja langeb furnud maha!^a Oli tige naene feda delnud, pööras ümber, läks toast wälja. Kõik olid wäga ehmatand selle sõna üle, aga kakssteistkümmnes tark; et ta küll teise kurja soowimist ei wõind enam üsna tühjaks teha, tahtis feda ommeti kergemaks teha ja ütles: „Aga se ei pea mite päris surm olema, waid saa-aastane raske uni, mis kuningatütre peale tuleb.“

Kuningas oma lapse pärast kartes käskis kõiki kedrwarri kuningriigis kofukorjata ja ärapõletada. Aga laps kaswas priiskeste ja kõik, mis targad naesed olid soowinud, läks tema kohta tõeks, ta oli nii ilus, tšane, lahke ja mõistlik, et igauks, kes teda nägema juhtus, temast suurt lugu pidas. Sel päewal, kui ta wiieteistkümmne aastaseks sai, olid wanemad kotu äraläänud ja tütre üksi koju jätnud. Neg läks temale igawaks, ta hakkas mööda maja luuüma ühest toast teise ja kõik waatama. Nõnda sai ta wiimaks ühe wana torni ete. Trepist ülesminnes leidis tema weifese ukse, roostetand wõti ees. Tütarlaps keeras sellega luku lahti ja ta nägi taas ühe wanamoori istumat, kes wõffi tallas ja linu kedras. „Tere, wana eit,“ ütles kuningatütar, „mis sa siin teed?“ „Ma kedran,“ kostis wanamoor ja wangutas pead. „Mis asi se on,“ küsis tütarlaps, „mis sinu kääle al nii kenaste tantšib?“ ja püüdis kedrwart kinni. Aga oli ta temasse puutunud ja oma sõrmele haiget teinud, läks targa naese tige sõna tõeks.

Kuningatütar langes silmapilk ühe sängi peale

maha, mis seal toas seisis, ja raske uni tikkus peale. Ja se uni lagus pea laiemale kõik üle loosi. Kuningas ja tema praua, kes praegu olid koju tulnud ja tupa astunud, jäid kõige kuningliku perega magama. Hobused tallis, koerad õues, tuid katukse harjal, kärbsed seinale peal uinusi magama. Tuli, mis kõõgis põles, jäi wäffa ja kohmetas nagu ära, praad ahjus lõppes pirisemast, ja kof, kes poisi just pidi karmustama, lastis teda lahti ja jäi magama. Tuul waienes ära, puulehedki ei liikunud enam, kõik magas.

Õõsi ümber hakkas kibuwitsa rägastik kasmama, mis aast aastalt ika kõrgemaks tõusis ja wiimaks kõik maja nõnda ärawarjas, et lip katukse peal ei paistnudki enam wälja. Nõnda oli los inimeste silmist hoopis kadund, aga kõla ei kadund mitte inimeste meelest, et selle rägastiku taga kene kuningatütar pidi magama, keda kõik aga kibuwitsa-neitsiks hüüdsid. Mitu kuningapoega tulid, kes katsusid rägastikust läbi peaseda, aga ei saand. Kibuwitsad pidasid nii kõwaste wastu, nagu oleks neil käsi, ja kuningapojad jäid nende külge kinni ja pidid waeft wiisi sinna surema. Mõõda mööda ükski enam ei usaldanud oma õnne katsuda. Siis pika aja pärast tuli jälle üks kuningapoeg sinna maale ja kuulis ühe wana inimese käest kibuwitsa-neitsi lugu, et tema seal rägastiku warjus ju ligi sada aastat pidi magama, ja rääkis mees kaa, kuidas ennemiste mitu kuningapoega tema pärast wiletsat surma olid saanud. Seda kõik kuulis kuningapoeg, ja tema südames tõusis himu kibuwitsa-neitsit

waatama minna. Kõl palus wana inimene wastu, aga tema ei hoolind sest ühtegi, waid ütles: „Ma ei karda sugugi, ma lähen ja katšun, kas se ehk mulle õnneks on pandud, et ma kuningatiitart näha saan.“

Aga need sada aastat olid parajaste möödaläinud, kui kuningapoeg sinna jõudis, ja päew oli tulnud, mil kuningatiitar jälle unest pidi ärkama. Kuningapoeg ei leidnud siis enam kibuwitsa rägastiku ees olemast, waid kibuwitsad olid kenaks suurteks lilledeks saanud, kust ta hõlpsaste wõis läbi peaseda. Kõl se ime oli, mis tema silmad seal nägid: õues magasid hobused ja koerad, tuid istusid katukse peal, pead tiibade al. Lõssis magasid kärbsed seinte peal, kof kõõgis magas ja sirutas weel kät, nagu tahaks ta poisi käñile wõtta ja kõõgitüdruk magas, must kana süles, mis ta oli hakand kikkuma. Toas leidis kuningapoeg kõige kuninga pere magamast ja auujärje peal magasid kuningas ja praua, mõlemad. Seal ta läks edasi, kõi oli nii waitne, et tema oma enese hingamist wõis kuulda. Wiimaks sai ta torni juure ja wõttis toaukse lahti, kus kuningatiitar magas. Seal ta puhkas sängis ja oli nii kena, et noormees ei saand filmi temast ärapöörata, ta kummardas ja andis temale suud. Sel filmapilgul löi neitsit filmad lahti ja waatas lahkest noore mehe peale. Kui mõlemad tornist olid alla läinud, ärkas kaa kuningas üles ja tema praua, sulased ja teendrid ringutasid ja waatasid filmad pärani üks teise otša. Hobused tõusid maaft üles, koerad ajasid jalule ja lipitšesid sabadega,

tuid tõmbasid pead tiibade alt ja lasksid lendu, kärbsed tõusid elusse, tuli kõõgis hakkas jälle leegitsema, ja rooga keetma, kof andis poisile mööda kõrwu, et se kui pöršas kiskendas, ja tüdruk kiskus kana walmis. Siis said kuningapoja ja kuningatütre pulmad suure auuga peetud ja nemad elasid rõõmsaste surmani.

22. Dige usu üleswõtmisest Cestimaal.

Sel ajal, kui meil ristiusk sai üleswõetud, olid kõik üle maa aga kaks suurt usukogudust, teine õhtupoolne katoliigi ehk Rooma usk, teine hommikupoolne Kreeka usk, mis Wenelased nüüdki weel peawad. Meile usk tuli õhtu poolt ja oli se katoliigi usk, kelle ülem piiskop ehk paawst Rooma linnas aset on. Waga Meinhard, Viirahwa aapostel, oli Saksamaalt tulles esimene, kes Kristuse armastusest aetud seda usku hakkas kuulutama seal ümberkaudu, kus praegu Riia lin seisab, ja pea läksid kaa usuõpetajad sealt põhja poole Cestirahwale armuõpetust wiima. Aga mis armastuses oli hakatud, sai pärast wäe kaupa ja hirmu waral lõpetatud. Kui Taani kuningas Waldemar II. meie maa oma kätte sai ja 1219. ehk 1220. aastal Tallinna hakkas ehitama, siis sai kaa Cestirahwas ristiusule sunnitud. Eugu pidamata, kas inimesed usuõpetusest midagi teadsid wõi mitte, said nemad wee juure aetud ja äraristitud, ja ristiinimesed olid walmis. Kõik said pärast palju kirikuid ehitatud ja igale poole preestrid seatud, need oleksid pidanud rahwast õpetama

ja neid pagana pimedusest peastma. Aga nemad olid ise täis pimedat ebausku ja ei tunnud Jumala sõna, mis õpetajad need siis pidid olema? Piiskopitel ei olnud aega rahwa järele kuulata, neil oli ilmaliku asjadega nii palju tegemist. Ühtepuhku olid nemad Mõõgarüütlitega tülis maa ja woli pärast, mis kumbki omale püüdis. Ega siis wõi imeks panna, kui Gesilased, et nemad küll ammu ajast ju ristiinimesed olid nime poolest, tõe poolest paremad ei olnud kui paganad, kes salaja oma wana ebausku ja pagana kombid weel kõwaste pidasid. Oma lapsi wiisid nemad küll risti, ise käisid seatud ajal pihil ja laual ja oskasid mõnda tühja palwet lugeda, aga tawgemale nende tundmine ei ulatanud, sest nemad ei teadnud Jumala sõnast ühtegi.

Palju parem ei olnud lugu kuskil pool, katoliigi usk oli nõnda inimeste seadmistega ärasegatud, et ta Jumala sõna walgust ei kannatand. Piibliraamat oli hoopis keelu al, aina preestritel oli luba seda lugeda, rahwas jäi pimedasse, pidi seda aga uskuma, mis preestrid neile rääkisid. Sealt se tuli, et katoliigi usk wiimaks nõnda ärasolgitud sai, et sel enam ristiusu nägu ei olnudki. Kristuse au jäi neitsi Maarja ja pühade kätte, need said api hüütud, palutud, kiidetud ja tänatud. Paawst ja piiskopid müüsid pattude andeksandmist raha eest. Usust ei teadnud ükski viete rääkida, häid tegusid kiideti kui õnnistuse saatjaid, ja head teud olid niisugused, mis kirikutele kasu tõid ja preestrite kutrud täitsid. Jumala teenistus oli

paljaks kombeks saanud, rahwas wahtis pealt, mis preestrid tegid, ei saanud nende keelest aru, ei mõistnud, mis kõik pidi tähendama ja kummardas, nis temale näidati ehk kiideti. Ja häda sellele, kes sõna wastu lausub, ehk koguni nii julge oli, et ta Kristust ja tema aapostlid enam tahtis uskuda kui paawsti ja tema seltsimehi, — surm sai temale palgaks. Nii pidi 1415. aastal üks Pöömimaa mees, Hufis nimi, oma elu se eest tule riida otša jätma, et tema oli julend usu parandamist nõuda, ja ta ei ole esimene olnud ega wiimseks jäänud, kes selle sama asja pärast surma sai. Aga ristikogudusel on se tõutus, et pörgu wärawadki ei pea teda ärawõitma, saadik siis inimeste kurjus ja ebausk. Ja wiibis aeg kaa neile kauaks tnlemata, kes salaja ristiusu teutust leinasid ja pittifilmi parandamist ootasid, ta tuli wiimaks ommeti ja ükski ei jõudnud enam seda keelata.

1517. aastal tõusis Wittenbergi linnas Martin Lutherus. Mis Jumal selle mehe läbi on teinud, seda teab igamees. Täis usujulgust hakkas tema sõnaga ja kirjaga Rooma wale-õpetuse ja ebausku wastu sõdima ja sai kaa wõimust, sest ta ei sõdind mite oma tarkuse waral, waid elawa Jumala sõna oli se mõõk, miska tema kõik tõewaenlased ärawõitis. Et Lutherus piibliraamatut jälle rahwa käte muretses, se oli õige usu üleswõtmise põhi, nüüd pidid jo kõik wale ja inimeste petus selle walguse eest kui udu päewa eest kaduma.

Kõla mehe julgusest jooksis pea läbi maailma,

igal pool kuulus Luteruse õpetus ja said tema kirjad loetud, ja inimesed ärkasid nagu pikast minestusest ja heitsid rutu uue õpetuse poole. Ega se kõla wiibind-meie maale tulemata. Nii lin ja Tallin olid sel ajal mõlemad kuulnud mereäärtsed kaubalinnad, kuhu iga aasta suur hulk laewu tuli Saksamaalt ja majalt kaupa tooma ja wiima. Kuidas siis se asi, mis Saksamaal kõikide südamed ehk rõõmu ehk wiha pärast pani põksuma, meilt kaua wõis warjul olla? Niias ja Tallinnas olid Luteruse õpetus ja kirjad wist ammu ju tuttawad, ennagu seal hakati õiget usku kuulutama. Muidu ei oleks linna ülemad ja kodanikud nii pea uue asjaga leppind, ega nii kõwaste selle eest seisnud, kui piiskopid ja preestrid seda suure wihaga tulid segama ja maa ülemwalitseja, Wõnnu linna hermeister, seda tahtis ära keelata.

Kõige esite sai õige usk Nii linnas järje peale. Sinna oli Saksamaalt üks waga ja wäga tark mees, Andreas Knöpfen, tulnud, keda 1522. aastal Peetre kiriku õpetajaks waliti. Tema oli esimene, kes selget Jumala sõna wägewaste aga siiski tafsase waimuga hakkas kirikus kuulutama, et küll ülem piiskop teda püüdis keelata. Pea tuli temale kaa teine mees api, Silvester Tegetmeier, se oli äkilise jauga ja kihutas oma tulise sõnaga rahwast mässama katoliigi usu preestrite wastu ja nende kirikuid riisuma, sest rahwas ontas rumalusjes arwas seda õige usu üleswõtmiseks, kui ta neid häästi kuulas, kes wale-õpetust olid kuulutanud, ja need riistad ja asjad puruks pekjis, mis

enne ebausju tarwis olid pruugitud. Niisugused segadused sündisid sel ajal igal pool, kus õige usk sai üleswõetud, et küll Uterus seda ülekohutust tööd wäga laitis, sest tema armates pidid ebausß ja ebajumalad kõige esiteks südametest wäljakihutatud saama, küll nemad siis kirikuteist pärast iseenesest oleksid kadunud. Aga mis ja teed, kui uus asi niisuguste käte satub, kel selle poolest poolik ja segane tundmine on!

Ei mite kaua pärast seda, kui Riias õige usk oli wõimust saanud, hakati ka Tallinnas sedasama asja nõudma. Juba 1523. aastal olid seal wist palju, kes Uteruse õpetuse poole hoidsid, sest sel aastal kirjutas Uterus ühe raamatu „ristiinimestele, kes Riias, Tallinnas ja Tartus aset on“, kus sees ta neile oma rõõmu teada andis se-pärast, et nende seas selgem Jumala sõna tundmine oli tõusnud, ja neid manitses, et nemad waleõpetuse eest pidid hoidma. Aga päris õige usu üleswõtmise hakatus sündis wast 1524. aastal, kus awalikult kirikutes puhast Jumala sõna hakati kuulutama. Selle aasta hakul saatis maa walitseja, kuulus hermeister Walter von Plettenberg Wõnnu linnast Tallinna raekohtule kirja selle käsuga, et linna õpetajad ei pidand mite katoliigi usku segama. Raekohtus kutsus linmarahwa eesseisjad kogu ja teatas neile hermeisteri kirja. Need mehed andsid siis ühel meelel seda wastust: Se olla küll nende kohus hermeisteri sõna kuulda, aga se kord olla walekaebdus tema ete tõstetud, linna õpetajad ei segada Rooma usku, waid kuulutada aina selget Jumala sõna, se

olla kaa nende kohus ja sest nemad ei tohtida taga-
neda. Kas hermeister selle wastusega rahul oli wõi
mite, sest ei ole ühtegi teada, aga Mihkle=kuus tuli
juba tema poolt teine kiri sellesama asja pärast.
Harju= ja Wirumaa rüütlid ehk mõisnikud olid her-
meisteri ete võrdanud, et Tallinna õpetajad olla Radrina
kloostri munkadele liiga teinud, kloostri warandusest
müüsi ärawiinud ja nende Sumala teenistust seganud
ja peale selle olla nemad kaa nunne Mihkle kloostrist
väljapetnud, ja muud eksitused weel, mis linna ülemad
ja õpetajad katoliigi usuliste vastu olla teinud. Seda
kõik andis hermeister linna ülematele teada ja lisas
kõwa käsu juure, et jälle pidid äraparandama, mis
neist oli eksitud ja edespäi katoliigi usu segamise eest
hoidma.

Sai se kiri linnarahwa eesfeisjatele teada antud,
süttis nende wiha põlema, sest linnarahwa ja mõis-
nikute wahel oli sel ajal palju nagelemist, ja nemad
arwasiid wist, et se kaebdus aga kuuste pärast oli tõs-
tetud. Se wiha lagus pea linnas laiali, ja tühjad
inimesed tõstsid mässamist. 13. Mihkle=kuu päewal
kogus suur hulk rahwast koku ja läks kõige esmalt
Radrina kloostri kallale. Kloostri kirikus said kõik pildid
ja kujud altarilt ja majalt mahakistud ja ärarikutud,
sest neid kiitsid nemad Roomalaste ebajumalad olewat,
ja siis mindi kappide ja rahalaegaste kallale ja riisuti
neid puhtaks. Aga sellega riisumise himu weel ei
leppind. Olid nemad Radrina kloostriga walmis, siis
tegid sedasama kurja tööd kaa Püha=Waimu-kirikus.

Se on se-sama, mis kaua aega maakirik oli ja wast hiljaaegu sai maakogudusest mahajäetud, kui uus Jaanikirik walmis sai. Sealt tõttasid kurjategijad Oleweste kirikusse ja riisusid kaa seda paljaks. Pinnawalitsus ei saand neid keelata.

Teisel päewal, 14. Mikke-kuu päewal 1524, se oli ristiülendamise püha, pidasid õpetajad Johann Lange ja Johann Massien, wist Riguliste kirikus, Sumala teenistust Euteruse usu kombel ja sai sel päewal nõuiks wõetud, et linna rahwas pidi Euteruse usku heitma. Neljapäewal pärast seda katsusid kül mõned üleannetumad inimesed kaa Riguliste kirikut paljaks teha, aga se nõu läks neile tühjaks. Üks etewaatlisk kirikuwöörmünder oli ju enne kiriku waranduse ühe kõrwalise kabelisse ärapeitnud ja wõtme augu tinaga finniwalanud, et riisujad sisse ei peasenud.

Nõnda oli siis Tallinnas, et kül mitme pahan-dusega, õige usk üleswõetud. Kirikute peale said usk-litud mehed kutsutud, kaht oleme juba nimetanud, teised olid Sakarias Hassse ja Hindrek Böckhold ja natukest hiljemine tuli Saksamaalt Hindrek Boek, üks tark ja waga mees, keda Euterus ise sinna oli juha-tanud. Euterusest hoitakse weel raekohtu kirjade hulgas mõned käekirjad, mis tema linna ülematele õpetajate pärast on kirjutatud. Katoliigi usulistega oli weel pärast palju tegemist, sest need kaks kloostrit, mis linnas olid, teine wene uulitsas, kus nüüd katoliigi kirik seisab, teine Nunna wärawa ligi, kus praegu künnapüümi kool on, ei tahtnud naljaltki omast wanast

usust ja kombetest lahkuda, ja linna ülemad ei tahtnud seda sallida. Mungad said ju 1525. aastal omast kloostrist wäljaaetud ja läksid Porfuni mõisa elama. Nende klooster põles 1532. aastal, ehk koguni nende eneste süü läbi, ära ja kiwiwaremed jäid järele, mis muist tänapäew weel wõib näha. Nunnadega oli pikem tüli, need jäid weel mitmeks aastaks oma kloostrisse, aga neile seati üht Luteruse usu õpetajat, kes nende kirikus Jumala teenistust pidas, ja endine laisk põli lõppes neile kaa otsa, sest neid pandi lapsi koolitama ja oli kõigil luba iga tahes kloostrist wäljamina ja Luteruse usku heita. Wiimaks Rootsi ajal sai seegi klooster kautatud ja tema asemele ja tema warandusest asutati künnapüümi kooli; kloostrikirik oli ehitaja Rootslaste Mihkle kirik ja kui Tallin wene walitsuse alla sai, jäi ta wene kirikuks.

Mõni paneb ehk imeks, miks Tallinna katoliigi usu piiskop, miks maa walitseja hermeister nii sõna lausumata sallisid, et niisugused asjad nende silmade al sündisid. Ja se on kaa tõeste imekspanemise wäärt, sest majal on katoliigi piiskopid ja würsid kõik ära katjunud, mis wähegi nii wastast asja wõis keelata. Aga Tallinna piiskopi meelewale linna üle oli wäga pisutene; ta istus Toompääl ja walitses sealt maakirikuid, aga linnakirikud seisid linna walitsuse al ja raekohtul oli luba ise õpetajaid kirikute peale kutsuda. Mis piiskop siis palju wõis parata, kui nemad Luteruse usu õpetajaid hakkasid himustama? Hermeisteril oleks küll meelewalda olnud niisugust uendamist kas wäe

kaupa keelata, aga Walter von Plettenberg tundis oma südames, et Luterusel õigus oli ja mõistis, et tema õpetus wiimaks ommeti wõimust wõtab, sellepärast ei olnudki temal õiget tahtmist seda keelata. Tema ise ei heitnud küll mite Luteruse usku, ta oli wana mees ja ei tahtnud wist oma wanas eas uut asja üleswõtta ja pealegi oli tema seisus ja ammet nõnda Rooma usuga kokukõidetud, et tema kaa wõis karta, et wana usuga kaa ammet ühtlase tema käest pidi kaduma. Ta hirmutas ja keelas siis küll kirjaga, aga kui sest ei hoolitud, ega ta siis wäega oma tahtmist hakand ajama.

Siit sadik oleme aga linna loost rääkinud, kuidas seal õige usk sai üleswõetud, aga mis lugu oli sellega maal? Pisut se oli, mis meie linna asjust teadsi me nimetada, aga palju kasinam on weel meie teadmine maa asjust. Seal on wiimne wana kiri, mis meile wähegi sest wõiks teadust anda, hukka läind. Sest Wenelased, kes sest ajast saadik ühtepuhku hakkasid Gestimaa sisse tungima, häwitasid seda nõnda ära, et wist kõik üle maa seda kirikut ehk mõisa ei olegi, mis mite kõige wähemalt üks kord neist ei saand riisutud ja põlema pandud, ja nõnda kadusid kõik kirjad suutumaks. Mis meie weel teame, tahame seia ülespanna.

Nii palju tohime julgeste welda, et Gestiaste käest wist ei saand kuulatud, mis usku nemad pidid himustama, kas wana wõi uut. Nemad ei teadnud siis ei wanast ega uest palju, waid pidasid aga ristiusu wäljaspidi kõmbid ja südameses mühas weel wana

pagana ebausk, sest kes oli neid õpetanud? Kui siis õige usk maal sai üleswõetud, siis Gesti rahwas wist esiotsa sest palju aru ei saanud, waid se oli aga Saksa mõisnikute nõu, kes hakkasid Euteruse usu õpetajaid kirikute peale kutsuma. Se ei sündind mite kõigel Gestimaal ühel ajal ja ühte wiisi. Väänemaal se läks waremine ja hõlpsamine korda kui majal, sest se maakond seisis Kuresaare piiskopi al, ja se oli sel ajal üks pehme, hea mees, kes ise luba andis, et kirikutes selge Jumala sõna pidi kuulutatud saama. Aga Harju ja Wirumaal oli lugu teine. Need maad olid Tallinna piiskopi hooleks, kes õiget usku wäga wihkas ja mõisnikud olid weel mitu aastat temaga ühes nõuus seda ärakeelata. Aga pika peale ei saand nemad ommeti mite wastu pandud. Umbes arwatud 1550 aastal oli kõik üle Gestima õige usk üleswõetud ja 1563 aastal sai ka Toompää kirik esimest Euteruse usu piiskopit.

Õige usk oli siis nõnda Gestimaal üleswõetud, aga õige usk pidi ka alles Gestimaale tulema, ja paraku ta wiibis kaua tulemata. Sada aastat, wõib arwata, pärast õige usu üleswõtmist läks mööda, ennegu maarahwas pisut õiget usku hakkas tundma ja teist sada aastat oli weel tarwis, kus wiimaks tõe poolest sündis delda: nüüd õige usk on üleswõetud. Sest Jumala sõna ja selge õpetus on õige usu põhi, ilma selleleta jääb õige usu üleswõtmine paljaks nime wahetamiseks. Nii oli lugu Gestimaal. Näitas küll esiotsa, nagu tahaks ka meil, ni kui muidu igal pool, kus õige usk wõimust sai, Jumala sõna walgus ja õpetus

tõusta, sest 1553. aastal andis Franz Witte esimese maa keele raamatu wälja, se oli Luteruse katekismus. Aga se esimene raamat jäi kauaks ajaks kaa ainjaks raamatuks, ükski ei mõelnud teisi weel kirjutada, ehk õpetuse eest hoolt kanda ja terwed 60 aastat pidid mõõdaminema, ennegu lugu selle poolest hakkas paranema.

Üks Tallinna õpetaja, Riisow nimi, kes 1578 aastal ühe raamatu meie maa asjust on wäljaannud, ütleb, et sel ajal 1000 Gesticlase peale waewalt üht ainust wõis arwata, kes Isjameie=palwet oskas lugeda, kõik wiis peatükki olgu rääkimata. Ja mis se sama mees Sakslaste ja Gesticlaste elust räägib, kuidas se neil päiwil on olnud, se on üsna kole kuulda. Jumala-kartust ei olnud kummagilt palju leida, prašimine ja lahkumine olid kanged kõik üle maa, pühapäewad said jootudega äratentatud, abielust ei hoolitud, kõik-sugust wallatust tehti, — kuidas niisuguse eluga Jumala sõna õpetus wõis kosuda? Kaa õpetajatest leiab Riisow süüd. Neid oli üleüldsi liig pisut, mitu kirikut seisid kaua aega lesed, sest õpetajatest oli puudu. Meie maal ei olnud mite suurt kooli, kus noored mehed selle ammeti peale oleksid wõinud õppida, ja need mehed, kes Saksa maalt said kutsutud, ei osand maakeelt, ega olnud siis maarahwale kasuks. Muist olid kaa niisugused, kes enam armastasid mõõda mõisu sõita ja lusti pidada, kui rahwast õpetada. Aga olid kaa teised wigad weel, mis paremat õpetust keelasid tõusmast ja kauaks ajaks kõik waimu harimist ärarikkusid. Niisugune wallatu elu, mis meie maal

pruugiti, ei wõinud pika peale nuhtlemata jääda. Sumal oli kannatades wiimist nõuu ära katsunud, ta oli armuõpetuse walgust meie maale lastnud paista, kas ehk inimesed se-läbi pidid ärkama ja meelt parandama, aga sai seegi nõu nende hooletuse ja tuimuse läbi tühjaks tehtud, ei wiibind tema enam witsaga tulemata. Ja raske wits se oli, mis Sumal Gesti-maa peale pani, nii raske, et näitas, nagu pidi se maa ja rahwa tüks lõpetama. Wenelased hakkasid juure wäega meie maa peale tükkima. Peale kahe kümne aasta wältas se sõda, peaaegu ilma wahet pidamata, ja se, kes teab, mil wiisil ennemuiste sai sõditud, mõistab wist, et niisugune aeg ei sallind mite hoolekandmist õpetuse ja usuparanduse pärast. Kirikud, mõisad, külad, majad, kõik, mis ial waenlase ete juhtus, sai esite paljaks riisutud ja siis põlema süüdatud, inimesed said tapetud ehk kaugele maale wangi wiidud ja muist pärisorjaks äramüüdnud, se maa, kust waenlase sõdawägi oli läbiläinud, jäi neist tühi ja paljas maha, tuha hunnikud aga tähendasid weel seda teed, mis nemad olid käinud. Kes seda jõudis, se põgenes maalt linna müüride warju, kel nii palju jõudu ei olnud, se elas wenelaste hirmu pärast enam metsas kui omas majas, kui se kaa tule eest weel oli hoitud. Kirikuid ei olnud enam, ega õpetajaid, ja kari oli muist ärahukatud, muist laiali pillatud. Kes tahab nüüd weel imeks panna, et niisugusel wiletsal ajal ükski ei mõelnud diete se peale, tarwilisi raamatuid muretseda ja õpetust üleswõtta? Pärast

jäi lugu natukest paremaks, et küll wenelaste peale-
tungimine ilmaski üsna otja ei lõpenud. Mida
wägewamaks Rootsi-riik sai, kelle pärast 1561. aastast
saadik Eestimaa oli, seda enam hakkasid kaa waen-
lased kartma meie kallale tippudes, ja kui kuulus ku-
ningas Gustaw Adolf 1611. aastal Rootsi auu-
järje peale sai, siis tuli meie maale jälle üks hinga-
mise aeg Isjandalt. Tallinnas asutati kümnašiumi
kooli, Tartu linnas suurt kooli ja rahwa õpetuse eest
hakati jälle hoolt kandma.

Esimene, kes pika aja pärast Eestikeele raamatuid
hakkas kirjutama, oli Hindrek Stahl, kes Tallinnast
päritud, esite Järwamaal ja siis Wiru ja Harjumaal
õpetaja ammetit pidas, ja wiimaks kui Ingri-maa
supertent 1657. aastal Narwa linna ärasuri. Tema
mälestus jäägu iga Eestihingele õnnistamiseks! Tema
andis 1630. aastal kõige esite ühe weikese košmise
raamatu wälja, ja pärast seda veel mitu raamatut
muist rahwa õpetuseks muist nende õpetajate kasuks,
kes ise maakeelt veel selgeste ei osanud. Esimene
Rodu ja kiriku-raamat on kaa tema kirjutatud 1632 —
1638 a. Waesed need raamatud küll on keele poolest,
aga arwaku igaüks, kas esimene hakatus warši wdib
täieline olla. Need raamatud, olgu nemad kuigi
waesed, on omal ajal palju kasu saatnud, nende tõttu
hakkas aega mööda usu tundmine rahwa seas tõusma,
ja nüüd wast esimest korda märkasid Eestilased, mis
õige usk tähendas. Aga siiski oli töö ikka alles poo-
likul, õige usu kõige kallim wara, piibliraamat, ei

olnud veel Gestickeele ümberpandud, kusi igamees ise oleks wõinud usu põhja üleswõtta ja Jumala armu-
nõuu äratunda. Ja ennegu se kallis raamat rahwa
käte sai, pidid jälle mitu kümmekonda aastaid mööda
minema, et küll Rootsi kuningad ise seda asja püü-
sid korrale saata. 1686. aastal tuli wiimaks Uus
Testament Tartu keeli wälja, ja Tallinna maa õpe-
tajad hakkasid kaa kibedaste tööle, et Jumala sõna
Tallinna keeli pidi walmis saama. Aga kesi nende
töö ja tüli wahel kuskus korraga se suur sõda, mis
põhjasdaks nimetatakse, kus wene keiser Peeter I. wiimaks
Gestimaa Rootsi kuninga Kaarle XII. käest ärawõttis
ja enam käte tagasi ei annud. Õpetajad olid sõ-
da kära eest Tallinna põgenenud, ja kesi et nemad seal
ilma tööta ei tahtnud seista, wõtsid käte ja toimetasid
Uue Testamenti ümberpanemise walmis, agga se ei
saand enne trükitud kui 1715. aastal, kus Gestimaa
ju wene walitsuse al oli. Ümberpanija nime pärast
on õpetatud inimeste seas weel waidlemist, wist se
ika Johann Hornung oli, kes Tartumaal Karola kiriku
õpetaja oli, aga ise Tallinnas oli sündinud ja Tal-
linna keelt wäga selgeste oskas. Se-sama mees pani
kaa 1694. aastal selle lauluraamatule põhja, mis meil
praegu weel pruugitaw on. Täis piibliraamat sai
hiljemine wäljaantud, 1739. aastal, ja wana seaduse
ümberpanija on Jüri kiriku õpetaja Anton Thor Helle.

Sigi 200 aastat olid siis esimesest õige usu üles-
wõtmisest möödaläinud, kui terve Jumala sõna Gesti-
rahwa käte sai, ja nüüd wast oli õige usk tõeste

üleswõetud, sest nüüd oli se walguš kää, mis eest aega mööda wana ebausü pimedus pidi kahanema ja lõppema. Ja weel läks 100 aastat mööda Ue Testamenti wäljaandmisest, siis sai Gestimaal prius kuulutatud. Se oli küll ihulik prius ja näitab, - nagu ei puuduks se koguni usu asjasse; aga kes wäähägi teab, mis hirmsa pimeduse ahelatega orjapõli inimese meelt ja waimu wõib wangistada, se mõistab kaa, miks meie seda siin lõpetuseks nimetame. Orjapõlwes wõtwad walewaim ja petus wõimust, ja orjapõlwes sigiwad kaa tuimus ja lihaorjus, et inimene õpetust ja waimu harimist ei nõua ja nagu mõistmata elajas ennast lihaliku himude hoolets annab. Ihulik prius ehk wabapõli pidi siis omalt poolt aitama, et waimuprius, mis Sumala sõna tõttu õigest usust tõuseb, wõiks järje peale saada, nõnda kuid aapostel Paulus tunnistab (2. Kor. r. 3, 17): „Kus nüüd Issanda waim on, seal on wabadus.“ Kas nüüd pärast 50 aastat se lootus juba on tõeks läinud? Kas wale on wajund ja tõde tõusnud, kas tuimus on kadund ja õppimise armastus südametes ärgand, kas pimeduse sigimata teud armuõpetuse walguše eest on põgenenud? Wõi kas ika weel õhates peame küsima:

Wahimees, kas pime õõ=aeg,

Patutõõ=aeg,

Pea möödaminemas?

Pimedus weel meeled katab

Ja neid matab.

Millal se on kadumas?

Wastust selle küsimise peale andku need, kes seda loewad, aga meie lõpetame seda lugu soowides: Peakse aeg pea meile jõudma, kus julgeste wõib kiita, et õige usu üleswõtmine Gestimaal õigeks usu = üles = wõtmiseks on saanud iga Gestimate ja Gestinaese südamel, elus ja majas.

23. Tänu kolmainu Jumalale.

(Üks laul wana Rooma wiisi seatud.)

Tänage Loojat, suur on tema heldus!
 Otsigu isa peab tema muret,
 Armuga täidab tema maa ja rahwa.
 Tänage loojat!

Tänage Jeesust, halastusest rikast!
 Otsigu wend on tema meile tulnud,
 Lunastas patust, andis meile elu.
 Tänage Jeesust!

Tänage Waimu, koguduse kaitsjat!
 Tema on tulnud pühitsema rahwast.
 Kuulge ta sõna, jätke maha pattu!
 Olage Waimus.

24. Pulma-laul.

(Wana Gesti wiisi seatud.)

Reitsikesed noorukesed,
 Taewa isa taimeteesed!
 Mis ma leidsin lepitusta,

Mis ma kuulsin kuusikusta?

Leidsin saja sõnumida,

Kuulsin kaugelt pulma pilli;

Mina kermeste küsima:

„Kulla wares, walge lindu,

„Kül ja tead, julgis=tarka,

„Kus wast saawad pulmad peetud,

„Keda kaasaksi wiidanekse?“

Wares kuulis, koha kostis:

„Mis mul sellega tegemist,

„Pulma peuga waewamist?

„Mul on mitu ammetida,

„Sada sala tarkusida:

„Eoen koplis kanapoege,

„Paulan kena lepikusja,

„Krooksun kurwa sõnumida,

„Pulma rõõmu põlgan mina.

Mina tuwikest paluma:

„Tere, tere, tuwikene,

„Kena, marja meeleline,

„Kas ja kuulsid saja kõla,

„Rägid pulmaliste pidu?“

„Mina nägin, miks ei näinud,

„Wiidi ära meie Mari,

„Saadeti linna jula neitsit,

„Kulda wallide warju taha,

„Kelle silmad sõstra karwa,

„Kelle hiuksed süü karwa,

„Süda selge armu karwa;

„ Ei tule meie toitja tagasi,
 „ Meie kallid kadus linna. „
 Paulis lindu, mina mõistisin,
 Väksin talli tallitama,
 Raudjat rakkesse panema,
 Vinalakka teise poole.
 Võtsin piitsa warna otsast
 Labakindad seina küllest,
 Panin piitsa plaksutama,
 Hakkas raudjas hüppamaie,
 Vinalakka tantsumaie,
 Värawast wälja fippumaie.
 Hüüdis hõrga, rammulane,
 Pajatas wolinal päitsulehma:
 „ Kus sa kipud, külaline,
 „ Kus poole lähed, peremehike? „
 Warsi mõistisin, kostsin wastu:
 „ Vähen lindu waatamaie,
 „ Marja meekest otsimaie,
 „ Pulma päiwi pidamaie. „
 Mõistis hõrga, mürgas wastu,
 Ammus Ambla päitsu lehma,
 Paulis Riina kirju kuke,
 Rõõrutasid kanapojad,
 Piilupapa pajatas,
 Karjakrants weel peale kauba:
 „ Oh seda waewa, oh seda valu!
 „ Sinna wiidi linnukene,
 „ Tabati musta müüri taha;

„Pole kõrwa kuuldawalla
„Sirgu silma nähtawalla
„Sõida sõber, sõida linna,
„Sõida kohe pulma kotta,
„Wii wast tuhat terwisida,
„Glu pitka, palju õnne
„Prundile ja peiule!“
Mina mõistsin, matsutasin,
Piitsaga weel taka peale.
Raudjas rutu õuest wälja,
Vinala lääb taga järel.
Sõitsin wersta, sõudsin kaks
Kuusiku kõrtsist möödaje
Ika edasi musta metsa.
Istub oraw kuuse oksal,
Jänes, pika kõrwa kandja,
Punde warjus, pöösa peidul:
„Tere, kallid külaline,
„Tere, paras pulmaline
„Anna hoostel' häästi pihta,
„Et saad aegsast' alewisse,
„Parajaste pulma kotta!
„Radus linna lillene,
„Kena kullerkupukene,
„Meie metsa au ja ilu.
„Wii taal' palju tuhat terwist!“
Sõitsin mürrinal teeda mööda,
Lendasin tuulega Tallinna.
Juba paistis pulma maja,

Juba hüüdsid pilli healed,
 Mina uhkeste ukse ete. —
 Andsin hoostele heinu ete,
 Panin piitsa paigalle,
 Astusin sedamaid saja tupa:
 „Tere, tere, pruudikene,
 „Tere, marjameeleline,
 „Kirju pihka peenikene,
 „Mina waene lapuline
 „Toon sulle tuhat terwisida!”

25. Gustaw Aadolf,

Rootsi-maa kuningas.

Sünd. 9. Jõulu-k. p. 1594; surm. 6. Talwe-k. p. 1632.

Meie oleme ülemal, kus meie õige usu üleswõtmisest
 Gestimaal rääkisime, Rootsi kuningat Gustaw Aadolfit
 nimetanud, kelle walitsuse al meie waese, ärakurnatud
 maale jälle parem aeg tuli. Selle mehe elulugu
 tahame nüüd lühidelt kirja panna, sest ta on seda
 väärt, et tema mälestus ei kao. Gustaw Aadolf ei
 olnud mite üksi suur ja tark kuningas ja kuulus sõda-
 mees, waid — ja se maksab veel palju enam — ta
 oli ühtlase üks alandlik, usklik Jumala inimene, kes
 oma Jumalat südamest kartis ja armastas.

Gustaw Aadolf on 9^{mal} Jõulu-kuu päeval 1594.
 aastal sündinud ja on kuninga Kaarle IX. wanem
 poeg. Su lapsest wõis tunda, et Jumal teda rohke
 waimuannetega oli ehitanud ja wõltsi temast, et ta

ilmasi ei ole laps olnud waid warsi kuningas, sest temal oli ju noorest peast nii mehine meel, nii julge ja waper süda, et üsna ime oli. Hea pea tõttu sai ta kaa õppimisega wäga heaste korda ja kõik selleaegne tarkus ja tundmine olid pea tema käe.

Aga kõige enam muret pidas kuningas Kaarel ommeti oma poja hinge harimise eest, ta püüdis teda jumalakartusele kaswatada ja isäranis Euteruse õige usu tundmist ja armastust tema südamesse külwata. Sest üks ta seda oma wenna pojast Siigismundist olnud näinud, mis kahju sest tuleb, kui inimesel selgemat usutundmist ei ole. Se-sama mees oli ennast Rooma preestritest jälle lastnud katoliigi usku tagasi petta ja oli sellepärast wiimaks oma kuningriigist lahti saanud ja suurt häda kõige Rootsirahwa peale saatnud. Gustaw Adolf sai siis ju waratselt suure hoolega Jumala sõnale õpetatud, ja hea seeme leidis kaa hea maa. Üks mees, kes selle aja lugu on kirja pannud, kiidab temast: „Kuningas Gustaw Adolf on niisugune mees, kes kõik, mis ta ial etewõtab, palwega alustab ja siis muidugi kaa tänuga lõpetab.“

Kaarel IX. suri sügise 1611. aastal ära ja et Gustaw Adolf kül alles 18. aastat hakkas käima, tõsteti teda ommeti Rootsi riigi auujärje peale kuninga. Kuldkroon on raskem kui koorem ju wanema inimese peas, nüüd pidi seda üks noormees kandma, kes waewalt poisikese põlwest oli peasenud. Ja koorem oli sel korral veel palju raskem, kui ta muidu tautab olla. Alaline sõdakära ja rängad sõdamaksud kuninga

Kaarle ajal olid rahwa hoopis äraurnand ja waeseks teind ja terwed maakonnad olid waenlastest puuks paljaks riisutud ja põletatud, ja pealegi olid isast pojale otsegu päranduseks kolm wägewat waenlast jäänud, Taanilased, Pohlakad ja Wenelased, kellega noor kuningas warsti oma asja pidi seletama. Teine oleks nii wiletsa loo pärast kohkund ehk üsna meelt äraheitnud, ja oleks püüdnud olgu mis kaubaga waenlastega äraleppida, aga niisugune meel ei olnud Gustaw Adolfil. Ta mõistis küll, mis wiletsus tema kaelas oli, aga mida raskem koorem oli, seda tugewamaks kaswas tema jõud, seda mehisemaks läks tema meel, ja juhtus ta mõnikord kaa suure kitsiku sisse, ita leidis wiimaks tarkuse waral nõuu sest peaseda. Ta oli häda risti al kui hea raud, mis tagudes aga paremaks ja kõwemaks läheb.

Mis Gustaw Adolf ial kätte wõttis, se pidi kaa korda minema. Targaste se oli ete arwatud, ja kui ta peale hakkas, ei annud enne järele, kui kõik, mis tema nõuu keelas, oli ärawõidetud. Nõnda sai ta kaa aega mööda oma waenlastega toime. Aga oli ta waper oma waenlastid wõitma, kes väljastpoolt tema kallale tükkisid, siis ta kaa seda seestpidist wõitlemist ei unustanud, mis igal ristiinimesel peab olema, kes omale elukrooni nõuab. Ta tundis oma südame rifutud lugu ja hinge waenlase petust ja teadis kaa selgeste, mis wõrguga se tema hinge tahtis püüda, — et tema wäga äkilise wihaga oli, — aga ta pani wapraste wastu ja sai kaa selle patu üle peaaegu täit wõimusi.

Nii pea kui Gustaw Adolf kuningaks oli saanud, oli kaa sõdära lahti. Taanilastega ta hakkas peale ja oli ta neist jagu saanud, ootades teda ju Wenelased ja Pohlakad, kelle kuningas se-sama Siigismund oli, kes usu wahetamise eest Rootsi auujärje pealt sai äralikatud. Igal pool Gustaw Adolf ise oli esimene, — oli tema oma kindralitega nõuu pidamas, siis ükski muu ei teadnud nii mõnufaste nõuu anda kui tema, ja lahingi ajal ei olnud seda soldatit, kes julguse ja wahwuse poolest tema ete jõudis. Ta hoolis nii pisut omaist elust, et ta kaksforda püssikuulidest sai haawatud, teise korra läts kuul tema kihu, teise korra tema õla nuku alla. Se kuul ei saand haawast wälja-wõetud ja sest saadik oli ta parem käsi natukest kange ja õla nuk ei sallind enam palju raudriide raskust.

Tema sõdadesi nimetame aina seda, mis tema Wenelaste wastu Narwa linnast alustas, kus ta 1617. aastal Ingrimaa, mis nüüd Peeterburi kubermang on, oma käte sai, ja seda seda weel, mis temal Pohlakatega Siiwimaal oli. 1621. aastal wõttis tema nende käest Riia linna wäekaupa ära ja 1625. aastal sai kõik Siiwimaa tema walitsuse alla. Sedawiisi olid nüüd need kaks maakonda, Cesti- ja Siiwimaa, mis enne olid ühes olnud ja 1561. aastal teine teiseist said lahutatud, kui Cestimaa Rootslaste ja Siiwimaa Pohlakate alla heitis, jälle üheskoos Rootsi-kuninga kae.

Nõnda kaswatas Gustaw Adolf oma riiki suuremaks, aga sellega ta ei leppind, waid tema ülem mure

se oli, et kõik tema riigi alamad head põlwe pidid käte saama. Ta püüdis se-pärast põlluharimist ja weistekaswatamist parema järje peale saata, asutas wabrikuid ja kutsus wõdralt maalt osawaid meistrid, kes tema alamaid kõikjuga tarwiliku ja kasuliku tööle wõisid õpetada. Peale selle kandis tema hoolt, et igal pool auus elu pidi olema ja et kõik kohtuseadused õigusega said ülespeetud. Aga kõige suurem mure oli temal ommeti kirikute ja koolide pärast ja meie oma maa teab tema hoolendamisest sõnakest rääkida. Temap se oli, kes Tartu linna suure kooli asutas ja Tallinna künnapärgi kooli ja temast se wiis kaa tuli, et Gesträhwa õpetuse eest sel ajal hakati hoolt kandma. Muidu se rahwas, mis alati sõdawaewas on, jääb ihuliku ülespidamise ja waimuliku harimise poolest teistest tagasi, aga Rootsi rahwaga oli lugu hoopis teine. Et sõda kül peaaegu wahetpidamata nende piirte ümber möllas ja neile palju waewa tegi, hakkas nende käsi ommeti kest sõda ajal häästi käima ja õpetus ja waimukasu nende seas siginema. Se tuli sest, et kuningas ise südamest Jumalat kartis ja seda oma rahwale kaa wäga soovis.

1620. aastal heitis noor kuningas abielusse. Brandenburgi kuurwürsti tütar Maarja Eleonora sai tema abikaasaks. Se oli üks kallis abielu, mis nemad mõlemad Jumala kartuses ja armastuses pidaid. Kuninga praua armastas oma waprast meest kõigest südamest ja Gustaw Adolf hoidis kindla truutusega tema poole. Aga palju aega ei saand noor abielu-

rahwas kodu rahus teine teisega elada. Ju 1621. aastal hakkas se sõda, mis meie ülemal ju nimetatakse, Pohlakatega, ja se ei lõpend enne otša kui 1629. aastal, kus rahulepitus sai tehtud.

Oma ümberkaudiste waenlastega oli Gustaw Adolf sedawiisi korda saanud ja näitas, nagu pidi nüüd üks kallis rahuaeg Rootsi riigile tulema, kus kuningas seda tööd, mis tema oma rahwa kasuks oli etewõtnud, rahuga wõis edasi ajada. Aga se oli tühi lootus. Juba oli teine suur sõda teda ootamas, kust tema enam eluga ei pidand peaseama. Se kord ei läinud Gustaw Adolf mite oma riigi ja walitsuse kasuks sõdima, waid Euteruse usu kaitsemiseks, ja oli se Jumalast temale wagaduse palgaks soowitud, et tema oma elu usu eest ja Kristuse auuks wõis jätta.

1618. aastast saadik oli Saksamaal üks hirmus sõda mõllamas, mis kolmekümneaastaseks sõdaks hüütakse, sest et se 1648. aastast saadik kestas. Saksamaa keiser Ferdinand oli seda sõda tõstnud Euteruse usu rahwa ja würstide wastu, sest paawst ja tema feltšimehed, jesuitid, olid keisri meelt nõnda seganud, et tema seda Jumala meele pärast arwas olevat, kui ta Euteruse usku olgu kaa mõõgateraga ja were-äravalamisega püüdis juutumaks kautada. Senni kui keiser Wiinilinnas pikki palwid luges ja oma wiisi tühja Jumalateenistust pidas, mõllasid tema sõdawäed mööda Saksamaad hüllemine kui kiskujad metsalised, tapfid ilmasüüta inimesi, riisufid ja põletasid kõige maa punks paljaks ja se oli keisri meelest kaa Jumala-

teenistus. Keisril olid sel korral kaks kuulust sõda-pealikut Tilli ja Wallenstein, nende ees olid Euteruse usulised kui lambad hundi ees, ei saand ükski enam wastupandud ja näitas otsegu oleks Euteruse usule Sakjamaal wiimne tund ligi jõudnud. Rahwas olid meelt äraheitnud ja nende würstid ilma nõunta.

Nii hirmust ülekohut ei wõind Gustaw Adolfsi waga hing enam kannatada. Pikki filmi ootas tema seda aega, kus ta omast muundest waenlastest pidi rahu saama, siis oli temal nõu walmis oma usuwendadele api minna ja seda usku jesuitide küürist peasta, mis tema meelest wäga kalliks oli. Peale selle oli temal kaa muud riuasja keisriga seletada. Eks keiser ei olnud Pohlakaid aidanud, siis kui tema nendega weel oli sõdimas ja eks Wallenstein ei olnud Mecklenburgi würstide käest nende maad ülekohuga ärawõtnud? Ja kui Gustaw Adolf oma saadikud Wiini linna keisri juure oli läkitanud, et nemad nende würstide eest, kes tema sugulased olid, pidid kostma, oli keiser neid häbiga saatnud minema. Se-pärast wõttis Gustaw Adolf warri, kui Pohla sõda oli lõpetatud, nõuaks Sakjamaale minna ja oma usu rahwast keisri wastu aidata. Pehe-kuus 1630. aastal olid Rootsimaa riigisaadikud, muist õpetaja, muist rüütli, muist kodaniku ja muist talupoja soovst, Stokholmi linna koku tulnud. Oma nelja-aastase tütre Kristinaga astus kuningas nende seka. Ta wõttis lapse sülle ja palus neid nii südamelikult, et nemad tema tütrekest armastusega pidid kaitsma, et kõigil wesi filmis oli.

Siis ta tänas riigisaadikuid, et nemad ilma nurisemata sellele ule sõakoorma eneste peale olid võtnud ja tuletas neile Jumala armu meele, kes siit saadik Rootsimaa sõahäwituse eest oli hoidnud ja neile ita võitu annud. Siis kinnitas ta weel iga suguseltsi iinärani. Ta manitses õpetajaid, et ühel meelel ja Jumala kartuses pidid elama ja oma tööd Issanda wiinamäel auusaste tegema. Rüütlitele ja mõisnikutele soovis tema mõistust, jõudu ja julgust, et nemad oma ammeti kohut saaksid Jumala auuks ja riigi kasuks toimetatud ja kodanikudele ja talupoegadele palus ta selle käest hõlpu ja õnne, kelle käest kõit head annid mahatulewad. Wiimaks ütles ta suure healega, mis südame haledusest wärises: „Teid kõiti, Rootsimaa rahwast, annan ma Jumala hooleks ja jätan teid nüüd Jumalaga, võib olla wiimist korda!“ Õnnistades tõstis tema oma käed nende üle ja lõpetas kõnet 90. laulu sõnadega: „Pööra jälle, Jehowa! Oh kui kaua? ja kahatse oma sulaste pärast. Täida meid waratselt oma heldusega, siis tahame rõõmsaste laulda ja rõõmustada kõige oma elu aja. Rõõmusta meid neid päiwi mööda, kui sa meid oled waewanud, neid aastaid mööda, kui meie oleme õnnetust näinud. Saagu sinu töö näha so sulastele ja nende lastele so auustus. Issandal, meie Jumalal olgu lahke meel meie wastu; ta kinnitagu meie kätte tööd meie juures; feda meie kätte tööd kinnitagu tema.“

30. Pehe-kuu päewal 1630. aastal läks kuningas oma sõawäega laewa ja sai kaa õnnega Sakjamaale

mäele. Warfī esimene töö oli temal, et ta mere ääres põlwili mahasattus ja suure healega luges: „Issand, meie Jumal, kes sa tuuli ja merd, taewast ja maad walitsed, mis kiitust ja tänu wõin ma sulle anda sinu armuhoole eest, et sa meid ohtliku meretee peal oled hoidnud ja õnnelikult mäele aidanud? Oh, ma tänan, ma tänan sind südamest ja palun, sest et sa tead, et ma seda sõda mite oma auu, waid aina üksi sinu auu pärast ja sinu äratallatud koguduse kasuks olen üleswõtnud: anna mulle sest tunnist saadik, mis sina mulle wiimseks oled seadnud, armu ja õnne, et ma seda sinu püha tööd wõin korda saata. Amen.“

Kõigile, kes seda kuulsid, langes wesi filmi, aga kuningas ütles: „Ärge nutke, waid paluge ennemine minuga Jumalat kõigest wäest ja südamest! Mida enam palwid, seda enam wõitu!“

Gustaw Adolfsil olid Sakjamaale tulles aina 15000 sõameest. Se oli weike hulgake keisri suure wäe wastu arwatud, aga se waim, mis Rootsi meeste sees liikus, maksis rohkestes selle kasu, mis keisri wäel meeste aru poolest oli. Rootslased ei osand mite üksi wapraste sõdida, waid nemad olid kaa Jumala kartusele ja palwele õpetatud, sest kuningas ütles sage-daste: „Kes kõige parem ristiniimine, se on kaa kõige parem sõamees.“ Igapäew faks korda, hommitu ja õhtu, kogusid kõik sõamehed oma õpetajate ümber palwet pidama ja igal pühapäewal sai leeris Jumala-teenistus peetud, kaa siis kui waenlased üsna ligidal olid.

Kui keiser Ferdinand kuulda sai, et Gustaw Adolf Saksimaale oli tulnud, ei pannud ta seda miksiki ja ütles uhkeste: „Meile on jälle üks tüf waenlast juure tulnud!“ Aga pea said tema sõawäed aru, et mite aina üks tüf waenlast, waid üks täis, kardetaw waenlane nende wastu oli sõdimas. Kuhu Gustaw Adolf tuli, seal ta pühkis neid enese eest ära, et neist palju järele ei jäänd. Pea oli Pommeri maa Rootslaste käe, siis wõtsid Frankfurti linna ära ja tee Slesia ja Brandenburgi ja Saksimaale oli nende ees lahti. Katoliigi-rahwas kohkusid ja keiser hakkas Wiini linna müürisid parandama.

Hea meelega oleks Gustaw Adolf Magdeburgi linna Tilli käest peastnud, aga Enteruse usu würistide kahtlane meel wiitis tema aega nii kauaks, kui lin ju Tilli käte oli sattunud. Sin sai hirmsal wiisil tema sõameestest ärahäwitatud ja tuha hunnikuks tehtud, ja ei ole pärast Jerusalema linna ärahäwitamist haledamat lugu olnud, kui seda. Tilli sõamehed olid hullemad kui metsalised.

Häwitades ja põletades läks keisri sõapealik Tilli sealt Hessimaa poole, ta tahtis selle maa würisti se eest karistada, et ta Gustaw Adolfi poole oli heitnud; tagasi tulles tükkis ta Saksimaa kuurwüristi kallale ja wõttis tema käest Leipnigi linna ära. Senni oli Gustaw Adolf Mecklenburgi würistidele nende maa tagasi annud ja mitmes vähemas lahingis keisri sõawäed ärawõitnud. Nüüd kallab ta rutu Leipnigi poole, kus Tilli teda oli ootamas. Kuningas oli esite

kahe wahel, kas ta oma weikese hulgaga kaa Tissi surema wäe wastu tohtis hakata, aga Saksi kuurwürst ajas nii kawa peale, et ta wiimaks nõuaks wõttis sõda üleswõtta. 6. Mähle-kuu päewal 1631. aastal walmistas Gustaw Adolf ennast sõa wastu Breitenfeldi linna ligidal. Juba oli öö kää, kui kindralid tema telki tulid nõuu pidama homse päewa weretöö pärast. Oli nõu neil peetud, ütles kuningas weel enne nende lahkumist: „Enam kui oma wäe ja oma abimeeste peale loodan ma se peale, et õigus meie poolt on. Meie ei sõdi nüüd mite aina inimeste eest ehk ajaliku kasu pärast, waid meie sõdime ennemine Jumala auuks ja tema sõna ja oma kõige pühema usu eest, mis katoliigi rahwas kangeste tagakiwab ja juutumaks püiab kautada. Se-pärast ei sünnigi karta, et Jumal, kes meid merest ja jõgedest imewiisil on läbi aidanud, et kül waenlased meid wägiise tahtsid keelata, meid nüüd peaks mahajätma, waid tema finnitab meie käed ja annab meile wõimust waenlaste hooplemise üle. Tuletage Magdeburgi linna meele ja neid mitu tuhat ilmasüüta inimest, kelle weri nüüd taewa poole kiskendab ja Jumala nuhtlust meie waenlaste kaela kiskub, ja olge julged se peale, et ehk täna ju kätetaskmise päew neile Jumalast on seatud. Hakakem aga wapraste nende wastu! Jumal on meie poolt! Seda tunneb minu süda selgeste. Jumalaga tahame meie wahwaste teha, ja tema tallab meie waenlased ära! Jumal meiega! olgu meie sõakisa.“

Kui hommiku hakkas koitma, ehitas Tilli oma wäge sõda vastu, Rootslased olid ju walmis. Kuningas kinnitas oma sõid weel wägewa sõnadega, siis tuli hobuse seljast maha, heitis põlwili ja palus: „Kõige-wägewam Jumal! Waata armuga oma sulaste peale ja saada meile wõimust oma waenlaste üle. Meie oleme oma isamaa mahajätnud ja tulnud oma werd sinu püha ewangeliumi eest ärawalama. Aita meid nüüd, et meie ärawõidame, oma püha nime pärast. Amen.“

Wägede Jehowa kuulis tema palwet. Wõit jäi tema kätte ja waenlased said laiali pillatud. Sõda-wälja peal kest haawatud ja surnud meeste seas tänas Gustaw Adolf põlwili maas olles Jumalat selle wõidu eest.

Kõik Saksimaa oli nüüd Rootslaste ees lahti ja se ainus mees, kelle peale keiser weel oli lootnud, põgenes suure rutuga nende eest. Wallensteini oli keiser ju enne pidand ammetist lahti lastma, sest tema oli nii hulluste mõllanud, et katoliigi uju würstidki nii ülekohustust tööd enam ei tahtnud sallida. Mis keiser siis nüüd pidi tegema, kust pidi ta abi wõtma selle waenlase vastu, keda tema esiotsa nii halwaks oli pannud? Juba Saksimaa kuurwürst oli Böömi-maa sisse tunginud, se oli keisri oma maa ja Wiini lin ei olnud sealt enam kaugel.

Gustaw Adolf läks jenni wõites Saksimaalt läbi ja asus wiimaks Frankfurti linna, mis Maini jõe ääres. Sinna tulid Prantsuse maalt tema juure

saadikud, kes libeda sõnadega temale abi pakkusid, kui tema neid pidi aitama muist Saksamaad omale võtta. Aga Gustav Adolf ütles neile: „Ega ma Saksamaa äraandjaks ole tulnud, vaid tema kaitsjaks, mina ei või seda sallida, et üks ainus lin ehk maakond temast saab ärahistud.“

Kui Tilli jälle wähä oli hakand toibuma, siis oli jälle endine riisumine ja ärahäwitamine lahti. Gustav Adolf pidi rutuga sinna maale minema, kus tema nagu päris mõrtsukas jahtis. Nürnbergi linna rahwas võtsid kuningat kui oma ärapeastjat suure auuga vastu ja tõid temale meeleheaks kallid kingitused. Se liigutas kuninga südant, ta tänas neid südamest selle armastuse eest, aga manitses neid kaa ühtlase, et omast usust kõwaste pidid kinnipidama. „Wõidelge,“ ütles tema, „head mõtlemist ja pidage usku, küll siis Jumala wägew käsi kaa teie linna ülespeab ja hoiab.“

Lehi jõe juurest leidis Gustav Adolf Tilli. Wäe kaupa wiskas ta üle jõe ja wõitis Tilli ära, kes ses lahingis nii raskesti sai haawatud, et pea pärast seda hinge heitis; siis hakkas Ingolstadt linna ümberpiirama. Aga se lin oli nii kindel, et ta seda kätte ei saand, ja karmu pealt oleks ta ise seal surma saanud. Tema omaksed käisid nüüd tema peale, et tema omast elust enam pidi hoolima. Ta wastas: „Se kuul, mis peaaegu mo elule oleks otja teinud, on mulle seda wana seadust jälle meele tuletanud, mis minule nii häästi kui iga soldatile on tehtud:

Inimene, ja pead surema! Sest seadusest ei peasta mind ei minu kõrge sugu, ei mo kuninglik kroon, ega minu wõitjad sõdariiistad. Ma annan ennast hoopis Jumala hooleks, tahab tema mind siit ärawõtta, küll ta siis leiab omale parast, kes tema õiguse asja wõib äratoimetada."

Gustaw Adolf läks nüüd oma sõawäega Baieri maalt läbi ja asus Müncheni linna. Katoliigi rahwa Jumalateenistust ei segand tema mite, waid oli kaa nende wastu lahke ja õigusetegija. Se läbi läks üks munk nii julgeks, et ta koguni katsus kuningat katoliigi usu poole petta. Kuningas ei wastand temale muud kui: „Ma tunnen küll seda waledõpetust, mis ka paawst kõige ilma pahanduseks Kristuse armudõpetust on ärasõlkinud!“ Oma sõamehi walitses kuningas nii heaste, et waenlasedki neist ei wõinud süüd leida. Kui muidu soldatid waenlase maal kõik ülekohutööd oma kohtu arwawad olewat, Rootslased Gustaw Adolfi ajal ei arwand seda mite, waid tegid õigust kaa waenlastele.

Keisril oli nüüd kitsas käe, waenlane seisis Austria riigi wärawa ees, Böömi maa oli ju ta käe, Tšilli oli ärasurnud, Wallenstein, keda keiser ise oli ammetist lahti lastnud, seisib pohmi weele sees ja ei teind ennast keisri suurest kitsikusest hooliwat. Mis ta nüüd pidi tegema, kust ta seda meest pidi wõtma, kes tarbuse ja sõasawuse poolest Rootsikuninga wastu jõudis? Mis muud kui pidi jälle Wallensteinini palwele minema. Se andis ennast kaua paluda, wiimaks lubas nagu

armu poolest keisrile sõdapealikuks heita, kui täis meele-
wald aga tema käte pidi jääma. Pea oli tema kaa
suure sõdawäe, 60000 meest, kokukogunud ja nendega
ajas tema kõige esiteks Saksii kuurwürsti Böömimaalt
välja, siis ruttas Nürnbergi linna poole; ta tahtis
temale jeda sama otša teha, mis Tilli Magdeburgi
linnale oli teinud. Aga Gustaw Adolf jõudis tema
ete ja kolm terwet kuud seisid mõlemad sõdawäed seal
linna ees oma kantside taga ja wahtisid teine teise
otša, aga ei kumbki neist ei liikunud paigalt. Runin-
gale läks se wahtimine igawaks, ja peale selle ei
wõinud tema kaa kauemine sinna jääda, sest inimeste
ja hooSte toidus hakkas otša minema, ja kasiin ja sant
toit sünnitas külgehaakajat tõbe tema sõameeste seas
(Wallensteini leeris oli se-sama waene lugu, ehk weel
waesem koguni). Se-pärast wõttis Gustaw Adolf
nduu Wallensteini kallale minna ja katsuda, kas ta
teda sealt saaks äraaetud.

Üks palwepäew sai Rootsi leeris peetud, nõnda
kuida se ita kuninga wiis oli, enne kui ta sõta läks.
Dõse hakkas tormamine peale. Aga et küll Roots-
lased wapraste waenlaste kantside peale tormasid ja
neid püüdisid ärawõtta, nemad ei saand sellega korda.
Ridade kaupa niitsid waenlase suuredtügid neid maha,
raske wihamasadu oli pealegi maad äralentanud, et
mehed ei saand hõlpsaste edasi, ja kui õhtu tormamist
lõpetati, siis olid kummagilt poolt ligi 2000 meest
surnud maas ja ei kummagile ei olnud sest mingi-
sugust kasu tulnud. Kuningas kutsus nüüd weel

ütskord Wallensteini, et lausa sõawälja peal oma asja
 pidid seletama, aga tema ei tahtnud mite. Siis
 Gustaw Adolf, et ta aga sest suurest näljast ja
 hädast saaks peaseda, jättis 6000 meest järele kantsa
 hoidma, ja ise läks waenlastest mööda Swaabimaale
 oma meestele paremat ülespidamist otsima. Pärast
 viit päewa jättis ka Wallenstein oma leeri maha ja
 hakkas Tüüringi maakonda riisuma ja ärahäwitama.
 Gustaw Adolf ruttas tema järele. Erfurti linnas
 leidis ta oma abikaasa, kes teda oli tulnud vaatama.
 Kuninga meel oli raske ja süda täis surmamõttid,
 kui ta oma abikaasat linna walitsuse hoiu alla tellis.
 Ribedaste nuttes ta hakkas tema ümber kaela ja ütles:
 „Jumal olgu sinuga! Ta jääb sulle warjupaigaks.
 Meie saame teine teist weel näha, kui mite jessinaises
 kaduwas elus, ommeti igaweses õnnistuses!“ Oli ta
 seda öelnud, astus kermeste hobuse selga ja ruttas
 oma sõawäe kannul Raumburgi linna. Rahwas
 jooksis hulgani igalt poolt kogu oma kuningliku
 peastjat nägema. Neil oli hea meel, kui nemad aga
 tema kae palistusesse said puutuda, mitu heitsid koguni
 tema ete põlwili maha. Kuningas ehmatas selle üle
 väga ja ütles õpetaja Fabritsiuse wastu: „Meie käsi
 käib nüüd heaste, aga ma kardan, et Jumal mind
 weel peab karistama selle rahwa rumala teu pärast.
 Eks ole üsna, nagu oleksin ma nende ebajumal?
 Kõik se nüüd võib sündida, et Jumal neile ja minule
 tunda annab, et ma muud ei ole kui surelik inimene.
 Oh, ja suur Jumal, ja oled ise mo tunnistaja, kui

wäga vastu meelt mulle selle rahwa tegu on. Ma annan ennast sinu hoolets ja loodan, et se ei pea sündima, et se töö, mis ma so koguduse peastmiseks olen alanud, poolele jääb."

Sedaſama alandliku meelt näitas kuningas ka siis, kui mõned Austriamaa mehed, keda ta oli wangi wõtnud, tema ete põlwili mahasattusid ja palusid, et ta neile nende elu pidi kinkima. „Tõuske üles," üles tema, „ega ma Jumal ole! Kummaridage Jumalat ja tänage teda oma elu eest!"

Rootslased tegid kawaluſe pärast, nagu tahaksid nemad talweforterisse asuda ja Wallenstein, kes arwas, et temal neist pidi rahu olema, saatis 12000 meest enese juurest ära ja läks Vütseni linna poole. Aga juba Gustaw Adolf oli tema kannul ja jäi peniſoorma maad linna ete seisma. Sai ta pisut puhunud ja Jumala armu wastuwõtnud, käskis ta weel enne koitu oma 18000 meest endid sõa vastu walmistada. Temal oli ſel päewal pödranahast kuub ſeljas. Kindralid palusid teda, et ta raudriide pidi ſelga panema, aga tema wastas: „Jumal on mo raudrie! Mo tunnikene on taewas ülewal, maailm ei wõi ſeal juures ühtegi teiseks muuta. On Jumal mulle ſeadnud, et ma nüüd pean ſurema, ja mina arwan, et ſe nõnda on, — ega ſiis ſõariistad mind ei aita; kui mite, ſiis wõib ta mind ka ilma nendeta hoida." Päewa tõuſul laulsid ſõamehed: Meil' tuleb abi Jumalast, ja ſiis wõtsid ſõariistad käte.

Paks udu kattis maa. Mõlemad sõawäed ſeisid

liikumata. Se aeg kulus kuningale ära, et ta ennast waimuliku sõariistadega wõis ehitada. Ta heitis omaste nähes põlwili maha paluma ja kõit sõawägi tegi niisamuti. Siis tõusis ta üles ja hakkas üht waimuliku laulu laulma ja siis teist weel, mis ta ise oli teinud:

Miks kardad, weike hulgate,

Kui waenlane kaa hulluste

Sind kiusab äraneelda,

Ja püab sinu hukatust?

Miks oled sa täis ahastust?

Eks Jumal wõi kõit teelda? j. t. j.

Basunad hakkasid seda wiisi mängima ja kõit sõamehed laulsid kuninga seltsis.

Kellu kümne ajal enne lõunat, — se oli 6. Talwekuu päewal 1632. aastal, — katkes wiimaks udukate ja päike hakkas läbi paistma, et mõlemad sõawäed teine teist näha said. Kuningas andis käsku, et sõda pidi hakkama. Ta pani käed mõõga pea ümber risti, waatas taewa poole ja hüüdis: „Nüüd hakakem peale! Jumal aidaku meid! Jeesus, Jeesus, anna mulle. täna wõidelda sinu püha nime auuks!“ Kõit sõawägi tükis joonega waenlaste kallale ja need löid tagasi. Kuningas tänas palja peaga Jumalat hea hakatuse eest, ja siis saatis ise waenlaste ratsawäge põgenema. Seal tuakis temale käsku, et tema jala-wägi Wallensteini enese eest on taganemas. „Jeesuse nimel!“ hüab kuningas, „mo järele, mo waprads mehed!“ ja sõidab tuhat nelja omastele abi wiima.

Sel filmapilgul läheb üks püssikuul tema käewarrest läbi. Ja sõamehed kiskendawad: „Kuningas on tapetud!“ „Pole wiga, mo lapsed, rutu edasi, minu järele!“ hüab ta. Waenlaste ratsawägi jduab tema wastu. Kuninga hobune saab läbi kaela lastud, teine kuul läheb tema seljast läbi. „Mo Sumal, mo Sumal!“ hüab tema ja langeb hobuse seljast maha, jalg jääb jalutse külge kinni ja hobune weab teda weel mõned sammud mööda maad edasi. Wiimaks peaseb ommeti lahti, aga juba waenlased on ta kallal teda paljaks riisuma. Kuningas annab neile teada, kes ta on, ja lisab weel juure: „Ma suren Sakslaste priuse ja usu eest!“ Seal lastakse weel üks kuul tema läbi pea. Ta wiimne sõna oli: „waene abikaasa!“ Tema furnukeha ümber tõuseb suur sõda, wiimaks jääb se ommeti Rootslaste käte, aga paljaks oli keha ju riisutud ja were ja haawade läbi hirmsaste äratentatud.

Kui Rootslased oma armsa kuninga surma teada said, siis süttis tuline wiha nende südames põlema. Ragu hullud kippusid nemad waenlaste kallale, ja et need küll wapraste wastupanid, niisuguse pealetungimise wastu ei jõudnud nemad ommeti, waid põgenesid eest ära. — 10000 mehega peanis Wallenstein sõawäljalt minema. Rootslastel ei olnud enam kui 3000 surnut, aga nende seas oli nende kuningas. Silma-weega pidid nemad oma wõidupüha pidama.

Sinna paika, kus Gustaw Adolf oli langenud, weeretasid inimesed suure kiwi, mis ita weel mälestusets

feal seisab ja Rootsi=kiwiks nimetatakse. Surnuteha wiidi Stokholmi linna ja maeti sinna maha. Tema nahkkuub, mis waenlased tema seljast olid ärariisunud, läkitati Wiini linna keisri Ferdinandi kätte, ja seda hoitakse ja näidatakse seal nüüdki alles. Gustaw Adolf suri noores eas, ei ta veel 38. aastat wana ei olnudki, ta suri kui Euteruse usu weretunnistaja.

Saksamaal poles waenutuli veel kaua pärast Gustaw Adolfsi surma edasi, aga Euteruse usk oli ommeti hukka saamisest peastetud. Keisri wägi, mis enne Rootsi kuninga tulemisest nii suur näitas olemat, et ükski enam ei julend wastupanna, oli nagu kewadine lumi päewa käes ära suland. Baewalt sai ta ennast veel hoida waenlaste pealetungimise eest, aga tema endised uhked mõtted, et ta Euteruse usku maa pealt juutumaks pidi kautama, olid läinud.

26. Hämblik ja sipelgas.

Üks ennemuistene Gesticrahwa jut.

(Rosenplänter, Beiträge VIII. pag. 140—142.)

Kariatsjed olid ühe sipelga pesa ärapoletanud, sest et sipelgas ikka neid wäga walufaste oli hammustanud. Sipelgas ei olnud seega mite rahul, ja temal ei olnud kaa nii palju jõudu, et ta selle eest kariatsjed oleks peksnud, et naad tema pesa ärapoletasid. Ta läks siis selle wihaga Wana-isa juure ja kaebas kariaste kariaste üle, et kariatsjed ikka peawad karias wäga

palju leiwa raasufesi mahapillama; aga pesa põletamist ei tohtind ta mite Wana-isa rääkida, sest et ta ise esite karjastesse oli puutunud. Wana-isa ütles: „Se võib küll nõnda olla, aga sul ei ole tunnismeesi mite, kes digust räägib; mine ja too omale tunnismees!“ Sipelgas läks tunnismeesi otsima. Minnes mõtles ta iseeneses: peaksin ma hämblikuga kogu saama, külap tema mees mõistaks jeda diget tunnistust minu ja karjaste wahel rääkida, sest temagi mees elab igapää nende koerte seas karjasmaa peal. Ta sai kaa hämblikuga kogu ja ütles kohe temale: „Tule nüüd, wend, minule tunnistuse meheks, sest ma käin karjastega kohut.“ Hämblik küsis kaa: „Mis riid teil siis on?“ Aga sipelgas ei rääkinud sest riust hämblikule ühtegi, waid ütles nõnda hämbliku küsimise peale: „Sa pead tulema, sest sa järele ei saa; Wana-isa ise on jo jeda käsku annud.“

Kui nemad Wana-isa juure said, siis küsis Wana-isa hämbliku käest: „Kas sina kaa jeda näinud oled, et karjatsed peawad leiwa raasufesi maha pillama?“ Hämblik wastas: „Sest ei ole mite karjastel süüd; neil ei ole mite paigalist kohta, kus nemad rahuliste oma kohtu wõiksid täis süüa, ega leiwa lauda, kus peal nemad wõiwad leiba murda.“ Wana-isa ütles: „Se on küll õige, mis sina tunnistad, aga sipelgas, sina jääd walelikuks, mis eest sa oma ligimest ilma asjata wihtad?“ Andis sipelgale tepiga selga ja wiskas teda taewast maha, nõnda et ta keskelt pooleks kukkus. Aga hämbliku lastis ta kõiega taewast maha,

sest et tema digust rääkis. Sest on hämblikul tänapäewani ika oma wõrgud koides, et ta wõib igale poole ülesminna ja mahalaska. Aga sipelgas on ika nõnda kahes jaus, kui ta taewast mahakukkudes oli jäänud, keskelt peenike, pea ja perse jämedad.

27. Koer käib kohut.

Üks ennemuistene Gesticrahwa jut.

(Rosenplänter, Beiträge VIII. pag. 130.)

Üks peremees ei annud oma koerale häästi süüa, andis temale liha konta ja seda leiba, mis inimestest üle jäi. Koer ei olnud sellega rahul ja läks kaebama. Kui ta kohnu ete sai, siis rääkis ta koid oma lugu üles, kuidas peremees temaga teeb. Kohus mõistis temale küll hea diguse ja ütles: „Peremees peab kind sõi padjule ja talwe willa wakka magama panema, wõileiba ja liha peab ta sulle süüa andma.“ Koer oli selle digusega wäga rahul, ja läks ära ja pidi kohnu minema, pidas seda digust meeles ja rääkis üksine ika sest digusest, mis ta oli saanud. Rebane tuli tee peal ta wastu, küsis, kus ta oli käinud ja kus ta pidi minema. Ta rääkis rebasele koid oma lugu üles, mis asja pärast ta käib ja kus ta läheb. Rebane kiitis kaa seda, et ta tee oli korda läinud ja peremehe üle digust saanud. Nemad hakkasid kahelkesti juttu ajama sest digusest ja koidist asjust. Selle hea jutuga unustas koer koid diguse ära, mis ta oli saanud, ja

fui naad teine teisest hakkasid äralahkuma, siis küsis koer rebase käest: „Mis se oli, waderite, mis ma sulle rääkisin?“ Rebane kostis: „Seda ja mulle rääkisid, mis õigust kohus sulle on mõistnud, et peremees peab sulle luid konta ja põlend koorukesi süa andma, sui laastu-mäel ja talwe lume-ange otsas pead ja magama.“ — Koer läks koju kurwa meelega ja õigust paremat ühtegi kui ennegi oli.

28. K a s k.

Üks kask meil kasvab õues
Just maja ukse ees,
Se oli lapsepõlves
Mo armas seltsimees.
Ta andis wilu warju,
Ta mahl mind kosutas,
Ta kohin sagedaste
Mo südant jahutas.

Kui suureks sain, siis pidin
Ma kotu lahkuma,
Ma tahtsin wiimist korda
Ta alla istuda.
Ta lehed kohisesid,
Kui lausuks salaja:
„Jää sõber, isamaale,
„Siit leiad rahu sa!“

Nüüd olen kangel ära,
Ja mõnda waewa näind,

Ja mõni kallid lootus
 On mulle tühjaks läind.
 Ei kase kohin taha
 Mo meelest kaduda,
 Kui kostaks minu kõrwa:
 „Siit leiad rahu ja!“

29. Jumal mõtles seda heaks.

Ühes külas elas üks waene talumees, kes auusal wiisil oma pead toitis. Hoolsa töötegemise läbi sai tema kaa nii kaugele järje peale, et tema enesele maja ehitas ja nii palju weitnõid jõudis muretseada et ta nendega oma põllulapikest parajaste wõis harida. Aga temal oli üks tige naaber, kes tema õnne kaetses, ja kus ta wäha wõis temale püüdis kahju teha, sest kadetus ja kurjus on wennakjed. Sest et tema ise ei wiitsind tööd teha, waid ennemine seda, mis temal oli, kõrtsi wiis ja äralakkus, se oli temale kui pind silmas, et hoolsa naabri kätt nii jõudjaste hakkas käima. Se katsus kül iga wiisi teda meelitada, laenas temale wilja ja majariistu ja ütles temale sagedaste: „Armas naaber, ega ma sulle ilmaski kurja ole teinud, miks meie siis ei wõi teine teisega rahus elada?“ — aga se ei aidanud ühtegi. Kade naaber läks taga tighedamaks, laenatud wilja ei maks- nud ta käte ja laenatud majariistu rikkus ta meelega. Siis hea naaber ei tahtnud temale enam ühtegi laenata. Se pahandas teist weel enam, ta mõtles

aga, kus ta naabrile wõis kurja teha. Oli se enesele aja ehitanud, siis tema seda ööse jälle lõhkus ära ja naabri weiksed sõotis tema ära, et naad kärwasid. Wiimaks läks tema kurjus koguni nii suureks, et tema põhubunnikut naabri küüne ees salamahsti põlema pani. Tuli lagus laiemale, küün põles ära ja maja kaa, waene mees peasis ise weel waewalt wälja, kõit ta warandus oli sisse jäänud. Kurjategija maja põles kül kaa tükis ära, aga mis tema sest hoolis, seal ei olnud muidugi ühtegi sees ja nüüd wõis ta ommeti tulekahju kulu peale kerjata.

Seal mehel oli nüüd peenike pens. Et se kurja naabri töö oli, mõistis tema kül, aga tõeks tunnistada ei wõinud ta seda süüd mite tema peale. Ta jäi siis mõtlema: „Jumal on seda annud, Jumal on seda ärawõtnud, tema hooleks jäägu minu asi!“ ja läks siis Jumala nimel tööle, et jälle peawarju omale saaks muretsetud. Sead inimesed aitasid teda ja laenasid temale kaa natukest raha, et ta oma ehitamisega pidi korda saama.

Ühel õhtul, päike oli ju ammu looja läinud, tuli tema kiwimurrust koju poole, koorem kiwa peal, mis tema ehitamise tarwis oli toonud. Tasahiljusesti sõites mõtles ta oma õnnetuse peale. Mõtlemise wahel tuli tema meele se wana armas laulusalmike:

Kõik wõid sa, Issand, teha,

Sest sul on rohke nõu;

So töö on häästi näha,

So wiis on selge au.

Kes suudab wastupanna,

Kui tahad heldeste

So lastel' abi anda

Siin hädas rohkeste.

Se finnitab teda imelikult, ta hakkas seda madala healega laulma. Pauldes waatas tema maha ja nägi midagi asja tee peal läikawat. Ta läks ligemale ja tõstis seda maast üles. Se oli üks kaunis raske weike kastike. Seda on wist need saknad seia maha pillanud, kes mõne aja eest suure tõllaga ja mitme hobusega kiwimurrust mööda sõitsid, mõtles tema. Wist nemad pea tulewad kadund wara tagaotsima, ehk soowib mulle Jumal midagi leiu palgaks. — Ta pistis kastikese koti ja sõitis edasi. Aga waevalt oli tema hakkajada sammude edasi saanud, tulid juba kaks hobusemeest tuhat nelja tema wastu ja küsisid ta käest, kas ta tee pealt midagi oli leidnud. „Jah, olen,“ wastas auus mees, „ma leidsin kastikese.“ — „Anna seda filmapiilk käte!“ hüüdsid mehed, „se on sakste oma, too rutu wälja, mis sa weel ootad!“ „Ei mite,“ wastas talumees, „ega ma seda nõnda ei anna, nii wõiks palju mo käest küsida. Sakste eneste käte annan hea meelega.“ „Olgu peale!“ hüüdsid nemad, „aga rutta!“ Mees wõttis hobe wankri eest ära, istus ta selga ja läks meeste jeltsis edasi. Tee peal teised teendrid tulid wastu ja ütlesid, et saknad ligidal külas suure murega on ootamas, kas nemad kasti on jälle käte saanud. Said nemad kuulda, et kasti oli leitud ja et leidja

ise kastiga ligi oli, sõitsid nemad tuhat nelja tagasi
 faksitele häid sõnumid wiima. Kui mees külasse
 jõudis, ootasid faksid teda juba uufe al. Se oli üks
 krahw oma prauaga, kes funinga linnast olid tulnud
 ja maale oma mõisa pidid minema, ja selle kastikese
 sees olid nende kuld sõrmused, ehted ja kallid kiwid,
 mis hirmus palju raha maksid. Mees astus hobuse
 seljast maha, wõttis leitud asja kottist wälja ja andis
 krahwi kätte ja ütles: „Säh, siin ta on, nii kui ma
 seda maast üleswõtsin, Jumal hoidku mind, et ma
 sinna külge oleksin puutunud, ehk seda omale pidanud,
 mis minu oma ei ole.“ Praua tegi kastikese lahti
 ja leidis kõik terve olemast. „Auus mees,“ ütles
 krahw, „kuida ma sulle seda truuwust pean tasuma?
 Teine oleks seda suurt warandust ärasalanud, ja
 sellega oma teed läinud!“ — „Oh, kallis herra,“
 ütles mees, „mõne nädala eest olin mina jõukas
 mees, mul oli oma elumaja ja küün oli wilja täis,
 aga tige naaber pani kõik põlema ja nüüd olen ma
 jälle paljas, aga ma olen oma asja Jumala hooleks
 annud; enam ma ei tea rääkida.“ Krahw saatis
 teendri rahakasti tõllast tooma ja oli se toodud, luges
 kõik lauda täis kuldpenningid. „Säh, wõta, auus
 mees,“ ütles ta, „500 taalbrit leiin palgaks ja peale
 selle tahan mõisaherrale, kes minu sugulane on, raa-
 matu saata ja teda paluda, et ta sulle kahets aastaks
 rendi maha jätab.“ Mees oli üsna lohkund, kui ta
 seda hulka raha nägi ja ei saand esite sõna suust
 wälja. Wiimaks ütles: „Sa kallis aeg, se on liig,

nii palju ei tohi ma võtta. Mis ma kaa teen nii suure hulgaga? Teised hakkavad veel mõtlema, et ma seda olen warastanud. Uuus herra, andke mulle nii palju, et ma omale võin lehma osta, seega oleksin ma väga rahul!" „Ära karda," ütles krahw, „lehma eest tahame kaa muret pidada, kui koju saame, aga seda raha pead sa ifa võtma, se on sinu!" Mees seisis, ei julend võtta. „Sumal, sinu hoolets olen ma ennast annud!" hüüdis ta. Krahwi praua pani siis ise raha nahkkukru sisse ja õmbles seda oma käega tema kaeltoti kinni ja krahw pani koti tema ümber kaela. „Nüüd mine Sumala nimel!" ütles ta, „mo teendrid saadavad sind koju, küll homme majaehitamine läheb jõudsamini korda."

Seda igaüks mõib arvata, kui rõõmsaste hea mees krahwi ja prauat tänas neid Sumalaga jättes. Tee peal liikusid ühtepuhku laulu sõnad tema südames ja suus, mis ta parajaste oli laulnud, kui ta kasti-keste leidis: Kes juudab wastupanna, kui tahad heldeste so lastel' abi anda siin hädas rohkesti.

Kui ta oma wanfri juure sai, tahtis tema teendrid krahwi juure tagasi saata, aga need ütlesid, krahw olla neile käsku annud temaga mõisaherra juure minna, ja nõnda läksid siis kõik mõisa. Herra pani esite imeks, kust tema sugulase teendrid nii hilja pidid tulema, aga oli krahwi kiri loetud, ütles ta: „Armas mees, sul on täna hea õn olnud, kahets aastaks luban ma hea meelega rendi mahajätta ja pealegi tahan ma sulle omaist metsast puid ehitamise tarvis

anda.⁴ Mees tänas herrat nii palju, kui ta liigutatud süda mõistis ja palus siis, et herra seda raha, mis ta krahwi käest oli saanud, pidi oma hoole alla võtma, et mite mõni seda ta enese käest pidi ära warastama. Nõnda se sündis kaa. Kui ta õhtu hilja koju sai, ei tulnud öö otsa und tema silmi, ita ta pidi mõtlema, kui imelikult Jumal teda häda seest oli päästnud.

Mis nüüd wiga oli maja walmis ehitada, raha oli jo küllalt. Et krahw kaa lehma oli luband muretseada, se ei tulnudki enam tema meele. Aga pärast 3 kuud, kui laudad kaa walmis olid, jäi ühel päewal üks nelja hobuse wanker, raske koorem peal, talumehe ukse ete seisma, kaks kena lehma olid taga oheliku külles kinni. Krahwi teener kuulas mehe järele ja ütles, kui se ukse alla astus: „Teie olete wist arwand, et krahwiherra lubatud lehma on unustanud. Ta saadab teile kaks korraga, ega need enne ei wõind tulla, kui laudad walmis olid. Peale selle on kaa kõik, mis wankri peal on, teie jaoks saadetud.“ — Sealt leidis mees kõikjugašid majariistu, toiduse asju, seemewilja ja muud head weel, ja jälle tema kohkus rõõmu pärast ja ei teadnud, kuidas tema Jumalat ja krahwi küllalt kõige eest pidi tänama.

Tema wihamehes käsi käis jenni üsna sandiste. Kõik põlgasid teda kui kurjategijat. Haige ja armutu kerjas ta mööda majasid. Kord tuli tema kaa endise naabri ukse ete. Kui se teda nägi, läks ta meel haledaks ja ta ütles: „Naaber, tule siisse, ma tahan

fulle kõik kurja andeks anda ja unustada, püha kiri õpetab: Kui nüüd sinu waenlasel nälg on, siis sööda teda! istu siis maha, söö ja joo!" Se armastus liigutas kurjategija meelt nõnda, et ta põlvili mahaheitis, kõik oma süüd ülestunnistas ja meelt lubas parandada. „Kui se tõeste sinu nõu on“, ütles teine, „siis jää minu juure, ma tarvitan nüüd muidugi abi.“ Ja ta jäi ka temale sulaseks, parandas meelt ja sai hoolsaks töömeheks. Talumees rõõmustas väga oma endise waenlase pööramise pärast ja ütles temale sagedaste, mis Joosep oma wendadele ütles: „Sina mõtlesid küll mo wastu kurja, aga Jumal mõtles seda heaks.“

Trükiwead.

Mõned vähemad wead jäägu lugija enese õiendada.

Lehek.	3 rida	7	ülemalt loe „praegu“ asemel „peaegu“.
„ 16	„ 2	alt	„ „in“ asemel „ju“.
„ 16	„ 1	„	„ „jalgi“ asemel „ialgi“.
„ 20	„ 14	„	„ „kiõd“ asemel „kõik“.
„ 65	„ 1	„	„ „siona ka“ asemel „sina ka“.

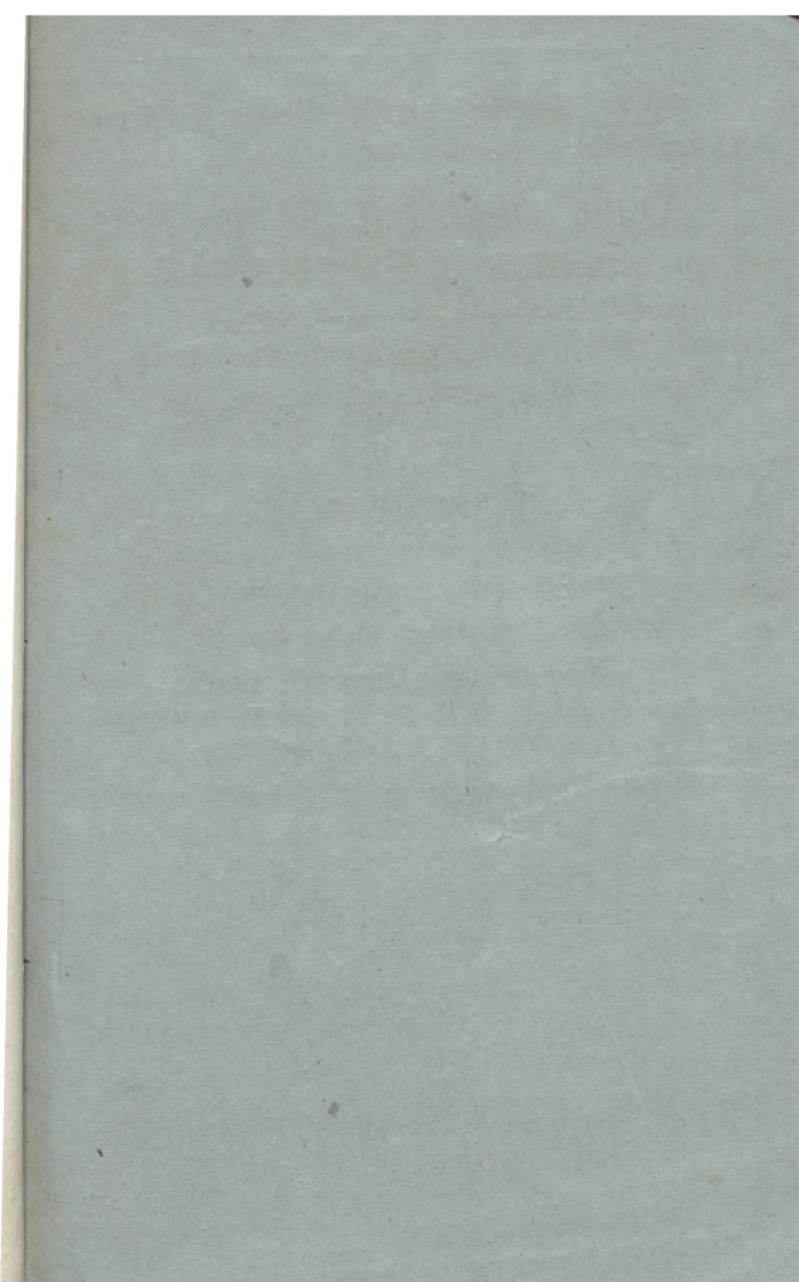
Juhataja.

Lehek.

1. Ahwirita maalt	5
2. Isamaa (laul)	13
3. Arm jõuab enam kui hirm	14
4. Mets-hallias (laul)	17
5. Ribuwitsa lil (laul)	18
6. Rimal usub kõik	19
7. Kes teisele auku kaevab, viimaks ise sisse läheb	19
8. Teekäija saeweskis (laul)	22
9. Lehekuu rõõm (laul)	23
10. Kaalendritegija timbus	23
11. Narwa lin	32
12. Wesi teeb imet	38
13. Kella=laul	39
14. Elewant	55
15. Palwe sõa korral (laul)	65
16. Pest mees (laul)	66
17. Rewade (laul)	67
18. Rahkumine (laul)	67
19. Näk (laul)	68
20. Zänes ja siil	70
21. Ribuwitsa=neitsit	74
22. Dige usu üleswõtmisejt Gestimaal	78

	Lehek.
23. Tänu kolmainu Jumalale (laul)	93
24. Pulma=laul	93
25. Gustaw Adolf, Rootsimaa kuningas	97
26. Hämblik ja sipelgas	116
27. Koer käib kohut	118
28. Raft (laul)	119
29. Jumal mõtles seda heaks	120

 Lindfors'i pärijate juures Tallinnas
on saada:

Laulo raamatud, Wana Kate- kismus ja Abd-raamatud.

Jumala Kümme Käsku.

Üks suur ilus väljaehitud leht. Hind 20 kop.

Jobeli-püha jutlus.

Hind 3 kop.

Enne ja aita!

Hind 6 kop.

Kristiinimese eloraamat.

Üllespannud W. Thomson. Neljas trükk. Hind 5 kop.

Esimene peast arwamise õpetus.

Talurahwa laste heaks. Saksa-keelest Maa-keele ümber-
pandud. I. jagu. Hind 5 kop.

Maa-keele kirjutamise ja kirja õpimise raamat.

I. jagu. Hind 6 kop.

Norcerahwa jutojätt ehk aeawide.

Jakob Mill saksa-keelest Maa-keele ümberpannud.

Hind 5 kop.

Aeawitja.

Ümberkirjutand on G. Ch. Mörmann.

Hind 10 kop.

Eesti-maa-rahwa Kaalender ehk Tähtsraamat 1870.

Tallinna Saani-kiriku pildiga. Hind 6 kop.